

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГОНЧАРУК ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ

Допускається до захисту:
завідувач кафедри політології
та державного управління
д. політ. н., доцент
Чальцева О.М.
« _____ » _____ 2022 р.

СВІТОВА ПРАКТИКА ТА УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС СТАНОВЛЕННЯ
ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА

Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Кваліфікаційна робота

Наукові керівники:
Нагорняк Т.Л., д. політ. н., професор
Ягунов Д.В., д. політ. н., доцент
Оцінка: ____/____/____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)
Голова ЕК: ____ (підпис) ____

Вінниця 2022

АНОТАЦІЯ

Гончарук В.В. Світова практика та український кейс становлення інституту президентства

У роботі автором доведено, що світова практика становлення інституту президентства – тривалий і складний історичний процес. Спроби запозичення зарубіжних моделей побудови державної влади, включаючи інститут президентства, є небезпечними і неефективними. Впровадження у владний простір України посади президента визначило новий етап у розвитку української державності. Створення інституту президента в Україні не вирішило проблем влади. Цим інститутом передбачено не збалансованість, а швидше певна конфліктність законодавчої та виконавчої влади, що негативним чином вплинуло на правову спроможність держави.

Тому перегляд основного Закону створює підстави для внесення коректив в організацію діяльності як Президента України, так і структурних елементів механізму реалізації ним своїх повноважень. Наукова новизна результатів роботи: в роботі проаналізовано специфіку інституту президента в змішаних республіках, що надають президенту широкі повноваженнями у сфері як виконавчої, так і законодавчої влади за рахунок послаблення уряду і парламенту. Зроблено висновок: якщо Президенту належить виняткова роль у формуванні уряду, а також право законодавчої ініціативи й право розпуску парламенту, в державі відбувається посилення авторитарних тенденцій.

Практичне значення результатів кваліфікаційної роботи полягає в наступному. Політико-правові висновки та рекомендації можуть бути використанні практиками для реформування положень Конституції України щодо конституційно-правового статусу Президента України. Окремі результати роботи можуть бути використані для викладання навчальних дисциплін політологічного й правового спрямування.

Ключові слова: інститут президентства, змішані республіки, влада в Україні.

Бібліографія: 203 найменувань.

ABSTRACT

Goncharuk V.V. World practice and Ukrainian case of formation of the presidency institution

The author proves that the world practice of the presidency institution formation is a rather long historical process. Attempts to copy working models of the organization of state power, including the presidency, are dangerous and ineffective. Establishment of the presidency in the system of state power of Ukraine started a new stage in the development of the Ukrainian state the introduction of the presidency in Ukraine did not solve all the problems of power. It did not provide for a balance, but rather a conflict between the executive and legislative branches of power, which negatively affects the state's capacity.

Therefore, the reform of the Basic Law creates an opportunity to make adjustments to the organization and activities of both the President of Ukraine and the structural elements of the mechanism of exercising his powers. The scientific novelty of the results obtained is that the paper analyzes the peculiarities of the presidential institution in mixed republics, which provide the president with broad powers in the sphere of both executive and legislative powers, at the expense of weakening the government and parliament. The conclusion is made that where the President has a decisive role in the formation of the government with nominal or no parliamentary participation, the right of legislative initiative, the right to dismiss the parliament, the strengthening of authoritarian tendencies is observed. The practical significance of the results obtained is that the political and legal provisions and conclusions of the work can be used in further reforming the provisions of the Constitution of Ukraine on the constitutional and legal status of the President of Ukraine. The results of the research can also be used in teaching political science and political and legal disciplines.

Keywords: *institution of presidency, mixed republics, power in Ukraine.*

Bibliography: *203 titles.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА У ДЕРЖАВАХ ЗІ ЗМІШАНОЮ ФОРМОЮ РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО ПРАВЛІННЯ.....	8
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ.....	36
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У становленні в Україні як правової і соціальної держави провідна роль належить президенту. Становлення інституту президентства – це тривалий історичний процес. Спроби «сліпого» запозичення зарубіжних моделей побудови державної влади, включаючи інститут президентства, є небезпечними і неефективними, тому що можуть спричинити нові проблеми у владних структурах та в подальшому розвитку української державності. В Україні створення інституту президента не вирішило проблем влади, натомість сформувало нові ризики і проблеми.

Українська державність отримала новий поштовх до розвитку при заснуванні поста президента. Але тільки цей крок, тобто заснування в тій чи іншій державі посту президента, не означає створення завершеної форми інституту президента із характерними для світової політичної практики законодавчими й адміністративними актами, тісними взаємозв'язками між політичними інститутами й суспільством тощо.

Зазначене робить актуальним дослідження інституту президента в Україні та в інших державах з метою імплементації корисного зарубіжного досвіду до українських реалій.

Мета і завдання дослідження.

Метою роботи є: з'ясувати специфіку функціонування інституту президентства в змішаних республіках та Україні.

Реалізація визначеної мети зумовила наступні **завдання дослідження:**

- виявити та узагальнити основні риси інституту президентства у змішаній формі республіканського правління;
- визначити специфіку становлення й функціонування інституту президентства на різних етапах розбудови державності в сучасній Україні.

Об'єктом дипломної роботи є процес становлення інституту президентства в державі за змішаних форм республіканської форми правління.

Предметом дослідження виступають особливості імплементації інституту президентства в державах зі змішаними формами республіканського правління.

Основними методами дипломного дослідження стали системний, структурно-функціональний, інституціональний, порівняльний та конкретно-історичний. Системний підхід і структурно-функціональний методи стали в нагоді при аналізі системи вищих органів сучасної демократичної держави. Інституціональний метод застосовувався для виокремлення й аналізу інституту президентства.

Наукова новизна результатів. В роботі проаналізовано специфіку інституту президента в змішаних республіках, що надають президенту широкі повноваженнями у сфері як виконавчої, так і законодавчої влади, за рахунок послаблення уряду і парламенту. Зроблено висновок, що у тих державах, де Президенту у процесах формування уряду, праві законодавчої ініціативи, розпуску парламенту належить визначальна роль, а участь парламенту – номінальна, прослідковується посилення авторитарних тенденцій.

Практичне значення результатів кваліфікаційної роботи полягає в наступному. Політико-правові висновки та рекомендації можуть бути використанні практиками для реформування положень Конституції України щодо конституційно-правового статусу Президента України. Окремі результати роботи можуть бути використані для викладання навчальних дисциплін політологічного й правового спрямування.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи: 101 с., з яких основного тексту – 78 с. Список використаних джерел нараховує 203 найменування.

РОЗДІЛ 1

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА ЗА ЗМІШАНОЇ ФОРМИ

РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО ПРАВЛІННЯ

В сучасному світі президентські й парламентарні республіки поступово трансформуються у змішані республіки. В зазначеній формі присутні елементи двох класичних республік, але форма змішаної республіки не є дифузійним поєднанням обох, тому що характеризується специфікою, пов'язаною з дуалізмом виконавчої влади.

Важливими ознаками змішаної республіки є:

- обрання президента, що здійснюється, як правило, на загальних виборах і наділення його юридично і фактично широкими повноваженнями;
- формування уряду спільно президентом і парламентом;
- подвійна (перед президентом і парламентом) політична відповідальність уряду;
- дуалізм виконавчої влади – розподілення повноважень щодо її реалізації між президентом і урядом;
- загальне керівництво урядом, який очолює прем'єр-міністр, здійснює президент;
- президента не залежить від уряду (інститут контрасигнатури відсутній або носить формальний характер);
- за певних умов - право президента на розпуск парламенту;
- право президента на законодавчу ініціативу.

Залежно від співвідношення у конкретній країні елементів президентської і парламентарної республік, зокрема, повноважень президента щодо формування і функціонування уряду, розрізняють, відповідно, президентсько-парламентарний і парламентарно-президентський види змішаних республік. Вирішальну роль у президентсько-парламентарній республіці щодо

формування й діяльності уряду відіграє президент, у парламентарно-президентській – парламент [202, с. 457].

Змішаними європейськими республіками є: Австрія, Македонія, Болгарія, Ісландія, Ірландія, Польща, Румунія, Португалія, Словенія, Франція, Фінляндія. У республіках Радянського Союзу така форма правління характерна для Азербайджану, Киргизстану, Білорусі, Росії, Литви, України. Багато змішаних республік за способом формування уряду та іншими ознаками схожі з парламентарними республіками, а з президентською республікою їх поєднує передусім спосіб обрання президента – шляхом загальних виборів (Австрія, Ісландія, Литва, Польща, Словенія, Фінляндія). Інші змішані республіки (Азербайджан, Білорусь, Киргизстан, Румунія, Франція) тяжіють до президентської республіки [85, с. 77].

Відокремлення функцій президента держави від виконавчої влади сформувала концепцію президента-арбітра. Це пов'язано із поділом державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, а також обґрунтуванням необхідності їх взаємоузгодженої взаємодії. Президент держави повинен координувати дії органів державної влади, використовуючи погоджувальні процедури для вирішення розбіжностей між ними [148]. Якщо досягнення узгодженого рішення між ними неможливе президент має право передати розгляд справи до суду.

У змішаній республіці, на відміну від парламентарної та президентської республік, де президент має обмежені повноваження у сфері виконавчої влади (в першій), та президент – очільник виконавчої влади (в другій), наявним є певний дуалізм виконавчої влади, який полягає в конституційному розподілі повноважень в частині реалізації виконавчої влади між двома центрами влади – урядом та президентом.

Глава держави має значну кількість повноважень, націлених на керівництво і контроль уряду. Дуалізм виконавчої влади призводить до ускладнення відносин між президентом та урядом, сформованим на основі парламентської більшості,

якщо обидві сторони представляють опозиційні політичні сили. Його можна подолати або шляхом підпорядкування уряду президенту – через інститут політичної відповідальності уряду перед президентом, або шляхом підпорядкування президента уряду – через інститут контрасигнатури [161].

У більшості держав, які мають змішану форму республіканського правління, президент обирається як і в президентській республіці – через загальні й прямі вибори, які відбуваються за мажоритарною системою абсолютної більшості (50 % плюс один голос). Якщо кандидат не набирає необхідної кількості голосів, проводиться другий тур виборів. Обраним вважається кандидат, який набрав більшу кількість голосів.

Кожна країна має власну специфіку щодо виборів. Так, Президент Португалії обирається шляхом загальних і прямих виборів. Для обрання президента у першому турі необхідна абсолютна більшість голосів виборців. У разі, якщо жоден з кандидатів не набрав необхідну кількість голосів виборців, то через 21 день проводиться другий тур виборів, у якому беруть участь лише ті два кандидати, які набрали у першому турі найбільшу кількість голосів (ст. 126 Конституції Португалії 1976 р.) [61, с. 786-787].

У Болгарії президент обирається виборцями. Обраним вважається кандидат, що отримав більше половини голосів, за умови, що у виборах взяли участь більше половини виборців. Якщо жоден кандидат не набрав необхідної кількості голосів, через сім днів проводиться другий тур виборів, у якому беруть участь лише ті два кандидати, які набрали у першому турі найбільшу кількість голосів. Президентом стає той кандидат, який набрав більше голосів, ніж його суперник (ст. 93 Конституції Болгарії 1991 р.) [60, с. 409].

Президент Литви обирається шляхом загальних і прямих виборів. Обраним є кандидат, який у першому турі виборів набрав більше половини голосів виборців. Якщо у виборах взяла участь менше половини виборців, обраним вважається претендент, який набрав найбільшу кількість голосів, але не менше ніж 1/3 голосів від загальної кількості виборців. Якщо у першому турі

голосування жоден з кандидатів не набрав необхідної більшості голосів, через два тижні проводиться повторне голосування, у якому беруть участь лише ті два кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів. Обраним вважається кандидат, який набрав відносну кількість голосів. Якщо в першому турі взяло участь не більше двох кандидатів і жоден з них не набрав необхідну кількість голосів, проводяться повторні вибори (ст. 81 Конституції Литви 1992 р.) [61, с. 346].

Відповідно до сфер державної діяльності – виконавчої, законодавчої, національної безпеки, судової, зовнішньополітичної та оборони забезпечується систематизація повноважень президента в змішаних республіках. Наведемо конституційні повноваження президентів у сфері виконавчої влади:

- формування уряду;
- відправлення повного складу уряду або його окремих членів у відставку;
- призначення голів місцевих органів виконавчої влади;
- організація керівництва органами виконавчої влади;
- присвоєння почесних і вищих військових звань, відзначення державними нагородами.

Глава держави у сфері виконавчої влади бере участь у формуванні уряду. В залежності від виду змішаної республіканської форми правління президентські повноваження у частині формування та функціонування уряду різняться. Є два поширені способи формування уряду – парламентський і позапарламентський. Перший спосіб поширений у парламентарних республіках, другий – у президентських. У президентсько-парламентарній республіці вирішальна роль щодо формування й діяльності уряду належить президенту, у парламентарно-президентській – парламенту. У змішаних республіках поширений порядок формування уряду, коли президент за згодою парламенту призначає голови уряду, а за пропозицією голови уряду – інших його членів.

Розглянемо специфіку формування уряду у президентсько-парламентарній й парламентарно-президентській республіках. До таких республік належать: Азербайджан, Франція, Росія. До парламентарно-президентських – Австрія, Словенія, Литва.

В Азербайджані за згодою із парламентом президент призначає прем'єр-міністра. У разі, якщо парламент тричі відхилить кандидатуру на посаду прем'єр-міністра, очільник держави призначає його на посаду без згоди парламенту. Інші члени уряду призначаються президентом за пропозицією прем'єр-міністра (ст. 118 Конституції Азербайджану 1995 р.) [63, с. 46].

У Франції уряд формує президент без участі парламенту. Глава держави є вільним при призначенні прем'єр-міністра і має право діяти на власний розсуд. Але президент повинен мати довіру парламенту. Глава держави має призначати на посаду прем'єр-міністра кандидата, який користуватиметься підтримкою депутатів, тому що парламент може не підтримати його на першому ж голосуванні. У разі, коли президент та парламентська більшість з різних партій, то резерв президентської свободи невеликий. У таких випадках, очільник держави вимушений призначати на цей пост своїх політичних супротивників, які користуються підтримкою парламентської більшості. Інші члени уряду призначаються президентом за поданням прем'єр-міністра (ст. 8 Конституції Франції 1958 р.) [62, с. 413].

В Австрії президент має потужні повноваження у частині формування уряду. Президент призначає на посаду Федерального канцлера та, за його пропозицією, інших членів уряду. Главою уряду стає лідер тієї політичної партії, яка отримала більшість місць в парламенті (п. 1 ст. 70 Федерального конституційного закону Австрії від 10 листопада 1920 р.) [60, с. 67].

Президент Литви призначає кандидатуру на посаду прем'єр-міністра лише за згодою парламенту. Протягом десяти днів голова уряду має бути обраним. Інших членів уряду призначає президент за поданням прем'єр-міністра (ст. 92 Конституції Литви 1992 р.) [61, с. 350].

У Словенії президент, після консультації з керівниками парламентських фракцій, пропонує кандидатуру голови уряду. Якщо кандидатура не отримала більшість голосів, президент пропонує іншу або ту ж саму кандидатуру на цю посаду. У разі необрання голови уряду протягом 14 днів, президент розпускає парламент і призначає нові вибори. Інші члени уряду призначаються парламентом за пропозицією голови уряду (ст. 111 Конституції Словенії 1991 р.) [62, с. 189].

Змішана форма республіканського правління тяжіє до тих повноважень президента у президентській чи парламентарній республіці, які визначаються, зокрема, питаннями щодо відправлення у відставку уряду або окремих його членів. Президент у президентсько-парламентарних республіках має право відправляти у відставку уряд в повному складі й окремих його членів. Наприклад, президент Білорусі має право за власною ініціативою звільнити прем'єр-міністра. На противагу зазначеному, очільник держави приймає прохання про відставку прем'єр-міністра, коли парламент виносить вотум недовіри уряду або коли очільник уряду покидає свій пост добровільно, або у випадку, коли прем'єр-міністр у зв'язку із хворобою чи смертю нездатний виконувати свої обов'язки. Інших членів уряду президент звільняє за згодою та за рекомендацією голови уряду.

У змішаній формі республіканського правління перед парламентом та перед очільником держави, передбачена подвійна політична відповідальність уряду. Перед парламентом політична відповідальність уряду реалізується у формі відмови в довірі та вотуму недовіри.

Відповідальність уряду перед президентом часто є результатом суб'єктивної оцінки діяльності уряду президентом, уряд не має важелів впливу на очільника держави. Політична відповідальність уряду перед президентом виражена у відставці уряду в цілому або звільнення з посади будь-якого міністра.

Розглянемо приклади конституційного закріплення подвійної колективної політичної відповідальності уряду. У Литві уряд несе колективну відповідальність за загальну діяльність уряду перед Сеймом. Міністри, які здійснюють керівництво дорученими їм сферами управління, відповідальні перед Сеймом, Президентом Республіки та безпосередньо підзвітні перед прем'єр-міністром (ст. 96 Конституції Литви 1992 р.) [61, с. 351]. Португалія передбачила перед Президентом та Асамблеєю Республіки подвійну політичну відповідальність. Міністри і заступники прем'єр-міністра несуть відповідальність перед прем'єр-міністром і перед Асамблеєю Республіки (в межах політичної відповідальності уряду). Президент Португалії має повноваження відправити уряд у відставку лише тоді, коли це необхідно для забезпечення нормального функціонування демократичних інститутів, заслухавши думку Державної ради (ст. 190, п. 1-2 ст. 191, п. 2 ст. 195 Конституції Португалії 1976 р.) [61, с. 806-807].

Президент у сфері виконавчої влади має право здійснювати призначення голів місцевих органів виконавчої влади. Змішана форма правління, так само, як і парламентарна республіка передбачає континентально-європейську або романогерманську модель організації публічної влади на місцях. Ця модель передбачає доєднання до місцевого самоврядування місцевого управління, що здійснюється місцевими органами виконавчої влади. На місцях одночасно діють місцеві органи виконавчої влади (кмет, адміністрація, префектура) та представницькі органи місцевої влади, очолювані уповноваженою (урядом чи президентом) посадовими особами – префекти, що здійснюють адміністративний нагляд за функціонуванням органів місцевої влади. Так, у Румунії уряд призначає по одному префекту в кожний повіт і в муніципалітет Бухарест. Префект є представником уряду на місцевому рівні і керує децентралізованими публічними службами міністерств та інших центральних органів в адміністративно-територіальних одиницях (ч.1,2 ст.122 Конституції

Румунії 1991 р.) [62, с. 86]. Таким чином, в адміністративно-територіальних одиницях виконавчу владу реалізують представники уряду або президента.

У змішаній формі республіканського правління присутній дуалізм виконавчої влади, який відображається у розподілі її повноважень між президентом і прем'єр-міністром. У президентсько-парламентарній змішаній республіці органами виконавчої влади керує президент, у парламентарно-президентській республіці повноваження президента доволі обмежені.

До конституційних Повноваження президента щодо виконавчої влади включають головувати на засіданнях уряду, брати в них участь. Так, в Румунії президент бере участь у засіданнях уряду, присвячених національним проблемам, які стосуються зовнішньої політики, суспільному порядку, обороноздатності держави. Президент головує на засіданнях уряду, на яких бере участь (п. 1, 2 ст. 87 Конституції Румунії 1991 р.) [62, с. 79]. У Хорватії президент бере участь у розгляді стратегічно важливих питань (ст. 102 Конституції Хорватії 1990 р.) [62, с. 465]. Відповідно до Конституції Франції 1958 року президент головує у Раді міністрів (ст. 9) [62, с. 413]. У Франції виокремлюють Раду міністрів (уряд, що засідає під головуванням очільника держави) та Раду кабінету (поточні засідання під головуванням прем'єр-міністра). Зокрема, у Раді міністрів висвітлюються законопроекти перед їх внесенням до парламенту, обговорюються акти щодо введення воєнного та надзвичайного стану, здійснюються деякі посадові призначення (державні радники, префекти тощо), тощо. До складу конституційних повноважень президента належить присвоєння почесних та вищих військових звань відзначення державними нагородами. Наприклад, Президент Словенії здійснює нагородження і присвоює почесні звання (ч. 7 ст. 107 Конституції Словенії 1991 р.) [62, с. 188]. Президент Литви має право присвоювати вищі військові звання та відзначати державними нагородами (п. 15, 22 ст. 84 Конституції Литви 1992 р.) [61, с. 348].

Отже, у сфері виконавчої влади повноваження президента залежать від різновиду форми правління: за парламентарно-президентської форми республіканського правління, президент фактично підпорядковується уряду через інститут контрасигнатури, за президентсько-парламентарної форми – уряд підпорядковується президенту й наділяється значними повноваженнями. У радянських змішаних республіках уряд виступає інструментом реалізації влади президента, для цих держав найбільше підходить висловлювання про уряд як “хлопчика для биття” [175, с. 215].

До встановлених Конституцією повноважень президентів у сфері законодавчої влади, передусім, відносимо:

- скликання, відкриття і закриття чергових і позачергових сесій парламенту;
- дострокове припинення повноважень парламенту або його нижньої палати і призначення позачергових виборів;
- підписання та оприлюднення прийнятих парламентом законів;
- застосування вето щодо прийнятих парламентом законів;
- законодавчу ініціативу;
- видання власних нормативно-правових актів [143].

У законодавчій владі президент, передусім, впливає на сесійну активність парламенту – скликання, відкриття та закриття сесій (чергових та позачергових) парламенту. Парламентське скликання здійснюється після парламентських виборів, коли до своїх обов’язків приступає новий склад депутатського корпусу. В деяких державах сформувалася відповідна політична традиція, яка набула статусу конституційної норми, коли першу сесію парламенту відкриває очільник держави. Це символізує і підкреслює легітимність парламенту та взаємодію обох гілок влади, законодавчої та виконавчої. В межах певного строку президент має право скликати парламент на першу сесію. Цей строк, становить: у Румунії – 20 днів, Литві – 15 днів, в Австрії, у Болгарії – 1 місяць, в Ісландії – 10 тижнів.

У багатьох державах парламент на чергові сесії скликається за власним правом, а не головою держави. Лише в деяких країнах (зі змішаною формою правління) для цього потрібна формальна ініціатива президента. Наприклад, в Ісландії президент має право скликати парламент на чергову сесію кожен рік (ст. 22) [61, с. 19], в Австрії – щороку на одну чергову сесію (з 15 вересня і до 15 липня наступного року) (п. 1 ст. 28 Федерального конституційного закону Австрії від 10 листопада 1920 р.) [60, с. 48].

Так само, як і в президентській та парламентарній республіках, очільник держави має право скликати парламент на позачергові сесії. Наприклад, Президент Киргизстану має право скликати у разі необхідності позачергові засідання Жогорку Кенеша та визначати питання, які будуть розглядатися (п. 2 ст. 64 Конституції Киргизстану 2010 р.) [69]. Позачергові сесії Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки скликаються головою Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки на вимогу Президента Азербайджанської Республіки або 42 депутатів Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки (п. 2 ст. 88 Конституції Азербайджану 1995 р.) [63, с. 33].

Право розпуску парламенту також відноситься до конституційних повноважень президента. Воно втілює арбітражну функцію президента, який має можливість впливати на владу парламенту, коли здійснюється спроба дестабілізувати політичну ситуацію. Таким чином загроза розпуску парламенту певною мірою перетворюється з боку президента на так званий політико-правовий шантаж. При оцінці майбутніми парламентаріями гіпотетичної можливості участі в парламентських виборах, кандидати намагаються сформувати тісні зв'язки з виконавчою владою з метою запобігти позачерговим виборам. Як зазначає французький вчений Ж. Жакке, коли виконавча влада здійснює розпуск, то він розглядається в якості засобу арбітражу, наданого виборцями під час конфлікту між виконавчою та законодавчою владами [38]. Таким чином, право розпуску парламенту президентом є одним з головних важелів стримування парламенту.

За змішаної форми республіканського правління президент має право розпустити лише нижню палату та однопалатний парламент. У разі розпуску нижньої палати зазвичай припиняються і повноваження верхньої палати парламенту [154, с. 142].

Конституції держав, у частині обставин, за яких здійснюється розпуск парламенту або обмежень, які забороняють президенту це зробити, передбачають ряд умов. До таких підстав належить, наприклад, відсутність підтримки уряду представницьким органом (вотум недовіри), або ж не прийняття рішення про затвердження програми роботи уряду. Так, Президент Литви здійснює розпуск парламенту, якщо він протягом 30 днів не схвалить програму новоутвореного уряду, або якщо протягом 60 днів парламент не підтримав двічі урядову програму (ч. 2 ст. 58 Конституції Литви 1992 р.) [61, с. 341].

Розпуск законодавчого органу є можливим також за умови, якщо він протягом визначеного строку не сформував уряд. Наприклад, Президент Болгарії при не сформованості уряду повинен призначити службовий уряд та розпустити Народні збори. Своім рішенням він призначає нові вибори у строк, передбачений п. 5 ст. 99 Конституції Болгарії 1991 р. [60, с. 411]. У Словенії Президент розпускає парламент і призначає нові вибори у разі, коли жоден з кандидатів на посаду прем'єр-міністра не був обраний. Виключення становлять випадки, коли протягом 48 годин більшістю голосів присутніх і депутатів, Державні збори які голосують прийнято рішення про повторні вибори голови уряду. Повторні вибори передбачають голосування в порядку зменшення кількості голосів, які були віддані на попередніх виборах. При цьому перевагу має кандидатура, запропонована Президентом Республіки. Якщо кандидата так і не було обрано, Президент розпускає Державні збори та призначає нові вибори (ст. 111 Конституції Словенії 1991 р.) [62, с. 189].

Для розпуску парламенту може бути інша підстава – відмова в довірі, коли уряд порушує перед парламентом це питання. Наслідком такої ситуації є

відставка парламенту та дострокове припинення повноважень парламенту з ініціативи уряду очільника держави.

У окремих державах розпуск парламенту пов'язують із прийняттям державного бюджету. Зокрема, в Польщі президент розпускає парламент, якщо державний бюджет не буде прийнятий парламентом упродовж чотирьох місяців (ст. 225 Конституції Польщі 1997 р.) [61, с. 727]. Президент Хорватії призначає позачергові вибори у разі неприйняття парламентом державного бюджету протягом 120 днів (ст. 104 Конституції Хорватії 1990 р.) [62, с. 465].

Існують також інші передумови розпуску парламенту, зокрема, в Білорусі очільник держави може розпустити парламент у випадку, якщо законодавчий орган порушив Конституцію, керуючись рішенням Конституційного суду (ч. 2 ст. 94 Конституції Білорусі 1994 р.) [60, с. 316]. Передумовою розпуску парламенту у Франції є рішення, прийняте президентом на основі консультації з головою уряду та головами палат. У Фінляндії таке рішення приймається після консультації президента з очільником уряду та партійними фракціями.

Розпуск парламенту може бути також ознакою усунення з поста президента держави, як наприклад, передбачено Конституцією Литви, коли після проведення дострокових виборів, проголошених президентом, парламент протягом 30 днів має право призначити дострокові вибори президента (ст. 87 Конституції Литви 1992 р.) [61, с. 349].

Президент Ірландії має підписати та оприлюднити законопроект не у період від п'яти до семи днів, при чому підписується він у випадку коли термін його обговорення зменшився. Підписавши законопроект, президент опубліковує його в "Офіційному журналі" (п. 1-4 ст. 25 Конституції Ірландії 1937 р.) [60, с. 798-799].

У Білорусі закон спрямовується для підписання президенту, який має підписати його протягом десяти днів або повернути з зауваженнями та пропозиціями до законодавчого органу. Якщо закон не повернуто до парламенту протягом визначеного терміну після спрямування президенту його

на підпис, закон вважається таким, що був підписаний. Але закон не вважається підписаним і не набирає чинності, якщо він не може бути повторно повернений до законодавчого органу у зв'язку з закінченням сесії (ч. 6 ст. 100 Конституції Білорусі 1994 р.) [60, с. 319-320].

Президент у змішаних республіках має законодавче повноваження накладати вето на прийняті парламентом закони. Це означає його відмову підписувати та оприлюднювати закон, прийнятий парламентом закон надсилається для підписання очільнику держави, який бувале повернутий до законодавчого органу із зауваженнями президента. Тим самим президент вимагає повторного розгляду в парламенті законопроєкту. У такому разі законодавчий орган або після врахування зауважень президента знову направляє йому закон для підписання. В іншому випадку парламент має подолати вето, здійснивши повторне голосування за зазначений закон простою більшістю.

Специфіка застосування права вето президентом є в кожній державі. У Конституції Литви президент може повернути закон до парламенту для повторного розгляду. Після цього якщо за закон проголосувало не менше 1/3 від загального числа парламентаріїв, а за конституційний закон – не менше 3/5 членів парламенту він вважається прийнятим, (ст. 72 Конституції Литви 1992 р.) [61, с. 345].

Вето президента Македонії при накладанні його на закон може бути подолане більшістю голосів депутатів. При цьому голова держави не має права накласти вето на закон, який був прийнятий не менше як 2/3 голосів від загального складу парламенту (ст. 75 Конституції Македонії 1991 р.) [61, с. 446].

У окремих державах, які мають змішану форму республіканського правління, президент не має права вето. До таких країн слід віднести: Австрію, Словенію, Ісландію, Хорватію. Так, в Ісландії прийнятий парламентом законопроєкт направляється президенту не пізніше двох тижнів на затвердження. У разі відхилення законопроєкту президентом, законопроєкт все

ж вступає в силу, але шляхом винесення його на референдум для прийняття чи скасування (ст. 26 Конституції Ісландії 1944 р.) [61, с. 20]. У Словенії президент протягом семи днів з дня прийняття закону і до його опублікування може вимагати повторного розгляду в законодавчому органі. При повторному розгляді закон повинен бути прийнятий більшістю голосів від загального числа парламентаріїв (ст. 91 Конституції Словенії 1991 р.) [62, с. 185].

В. Лузін вважає, що наділення президента правом вето законодавчих актів, це слабкий елемент системи стримувань та противаг, оскільки вето може бути подолане повторним голосуванням простою або кваліфікованою парламентською більшістю за прийняття закону. Окрім того, у тих державах, де існує контрасигнація такого рішення президента з боку голови уряду, вето обмежує свободу вибору очільника держави [103, с. 156]. В будь-якому разі здійснюється взаємодія президента із парламентом щодо прийняття закону.

Право на законодавчу ініціативу властиве не всім державам (Франція). Таке право інколи мають члени парламенту та голова уряду (Фінляндія, Киргизстан. Право на законодавчу ініціативу відсутнє також у президентів Австрії, Болгарії, Ірландії, Македонії, Португалії, Румунії, Словенії, Хорватії тощо [165, с. 156].

Окрім наведених вище законодавчих повноважень президента, до них може належати право видання підзаконних адміністративно-правових актів. Президентські укази часто потребують контрасигнації з боку президента та\або відповідного міністра. Так, у Польщі підзаконні офіційні акти очільника держави дійсні лише за наявності підпису голови уряду У Болгарії діє такий самий механізм. Підзаконні акти у Франції, видані президентом, на мають законної сили. Їх, як говорить М. Дмитренко, не можна розглядати як звичайні підзаконні акти, що приймаються на підставі закону. Вони є самостійними нормативними актами, які відіграють у регулюванні окремих сфер суспільних відносин ту ж роль, що й закони [37, с. 30].

У деяких державах зі змішаною формою республіканського правління президент має право видавати акти, що мають силу закону (декрет-закони, законодавчі декрети). Так, Президент Словенії має повноваження видавати укази, які мають силу закону, за надзвичайних обставин або під час війни, у випадку якщо парламент не може зібратися на засідання. Але як тільки парламент збереться на засідання, він повинен затвердити укази президента (ст. 108 Конституції Словенії 1991 р.) [62, с. 188]. У Хорватії очільник держави також має право видавати укази, які мають силу закону, під час воєнного стану. Однак президентські укази повинні бути контрасигновані з боку голови уряду. Якщо президент не представить указ на затвердження парламенту, після того як законодавчий орган зможе зібратися на сесію, то він втрачає силу (ст. 101 Конституції Хорватії 1990 р.) [62, с. 465].

У Фінляндії та Білорусі парламент делегує свої повноваження щодо видання нормативно-правових актів президенту. Йдеться про делеговане законодавство – видання президентом за уповноваження парламенту нормативно-правових актів, що мають силу закону. Наприклад, відповідно до Конституції Білорусі 1994 року парламент делегує президенту свої законодавчі повноваження на видання декретів, що мають силу закону. При цьому парламент не уповноважує президента видавати декрети щодо змін і доповнень до конституції; змін та доповнень до програмних законів; затвердження бюджету держави та звіту про його виконання; зміни порядку виборів президента та парламенту; обмеження конституційних прав і свобод громадян. Закон про делегування законодавчих повноважень президенту не може бути змінений ним (ст. 101) [60, с. 320].

Таким чином, президент за змішаної форми республіканського правління має повноваження створювати нормативно-правові акти. Однак такі повноваження найчастіше здійснюються під контролем уряду. Засобом здійснення контролю, підпорядкування очільника держави уряду є інститут контрасигнатури. Інститут контрасигнатури використовується за форми

республіканського правління значно меншою мірою, ніж за парламентарної. У президентсько-парламентарних республіках, де уряд формується президентом і несе перед ним політичну відповідальність, він має формальний характер через фактичне підпорядкування уряду президентові. Більшість рішень президента у таких республіках взагалі не потребують контрасигнування [53]. Реального змісту інститут контрасигнатури набуває у парламентарно-президентських республіках, де уряд формується парламентом і безпосередньо не залежить від президента. Тут він виступає засобом впливу уряду на президента та означає переважання прем'єр-міністра над президентом у системі виконавчої влади [56, с.78].

Для ілюстрації конституційного закріплення інституту контрасигнатури наведемо відповідні конституційні положення. У Литві контрасигнації з боку голови уряду або/і відповідного міністра потребують президентські акти тільки щодо призначення і відкликання послів та інших дипломатичних представників; акредитації дипломатичних представників іншої країни; присвоєння вищих дипломатичних та військових рангів; проголошення надзвичайного стану; надання громадянства Литовської Республіки (ст. 85 Конституції Литви 1992 р.) [61, с. 348]. У Болгарії укази президента потребують контрасигнації з боку голови уряду або/і відповідного міністра, окрім правових актів щодо: призначення службового уряду; доручення щодо формування уряду; розпуску парламенту; накладання права вето на закон, який прийнятий парламентом; визначення організації та порядку діяльності президентських служб; призначення дати виборів і референдумів; опублікування законів (п. 2-3 ст. 102 Конституції Болгарії 1991 р.) [60, с. 411-412].

Інститут контрасигнатури не можна характеризувати однозначно та пов'язувати його лише з відсутністю у очільника держави реальних владних повноважень. Введення процедури контрасигнації в змішаних республіках, як зазначає Л. Гарлицький, має таку специфіку [27, с. 71]:

- в сучасних конституційно-правових системах контрасигнатура існує в умовах функціонального дуалізму виконавчої влади, тобто у змішаних республіках;

- контрасигнатура є процесуальною формою обмеження повноважень очільника держави. Не контрасигнований акт очільника держави є недійсним;

- не контрасигнуються акти голови держави, за допомогою яких реалізуються: 1) “арбітражні” повноваження очільника держави, обумовлені конфліктом влад; 2) технічні повноваження у частині формування уряду, які фактично визначені волею парламенту;

- у змішаних республіках обсяг актів і рішень президента, що підлягають контрасигнації, знаходиться у прямій залежності від наданих конституцією гарантій автономії урядів. Так, досвід конституційних реформ у Польщі свідчить, що перерозподіл повноважень між президентом і головою уряду тягне за собою зміни в обсязі повноважень президента. Тобто відбувається перерозподіл повноважень на користь уряду, зміцнення конституційних гарантій незалежності уряду від президента, що призвело до збільшення кількості актів очільника держави, що підлягають контрасигнуванню [27, с. 71].

Отже, інститут контрасигнатури є важливою складовою практики держав зі змішаною республіканською формою правління.

У сфері законодавчої влади президент має повноваження направляти послання до парламенту. Це право голови держави виступає головним засобом комунікації між президентом і парламентом. Наведемо приклади права президента направляти послання до законодавчого органу за змішаної форми республіканського правління. Так, у Конституції Франції 1958 року зазначається: “Президент Республіки зноситься з обома палатами Парламенту за допомогою послань, які зачитуються у палатах і не підлягають жодному обговоренню. У період між сесіями Парламент спеціально збирається з цього приводу” (ст. 18) [62, с. 415]. За змістом це повноваження є відтворенням статті 37 Конституції Франції 1946 року (“Президент Республіки зноситься з

парламентом за допомогою послань, які направляються Національним зборам”) [73]. Проте, як зазначав М. Прело, у IV Республіці послання контрастигувалися головою уряду і міністром (і навіть державним міністром) [134, с. 598], тоді як сьогодні дана дія очільника держави є одностороннім актом президента. Президентські послання не є предметом дебатів. Оскільки очільник держави знаходиться “поза критикою” внаслідок його політичної невідповідальності. За змістом послання можуть бути найрізноманітнішими. Серед них можна виділити послання Ш. де Голля з приводу скорочення строку президентського мандату з семи до п’яти років у 1973 році; послання Ф. Міттерана у 1986 році з приводу 100-річчя з дня народження Р. Шумана – засновника європейської інтеграції. Отже, президентські послання у Франції не стають предметом дебатів у парламенті [134, с. 561-567].

Для ілюстрації конституційного закріплення судових повноважень президента, а саме призначення ним суддів, за змішано-республіканської форми правління наведемо відповідні конституційні положення. Президент Польщі призначає суддів за пропозицією Всепольської ради суддівського корпусу (ст. 179 Конституції Польщі 1997 р.) [61, с. 718]. У Білорусі президент призначає та звільняє голову та суддів Конституційного суду, голову та суддів Верховного суду, голову та суддів Вищого господарського суду за згодою парламенту (п. 8-11 ст. 84 Конституції Білорусі 1994 р.) [60, с. 313].

У сфері зовнішньополітичної діяльності очільник держави наділяється значними повноваженнями. Президент представляє країну в зовнішніх відносинах, визначає напрями зовнішньої політики держави. Він проводить особисті зустрічі з головами іноземних держав і урядів, бере участь у переговорах з приводу важливих для нації питань [60, с. 281-296].

До повноважень президента у сфері зовнішньополітичної діяльності належить акредитація і прийом дипломатичних представників іноземних держав, призначення і відкликання послів та інших дипломатичних представників. Однак ці права обумовлені не санкцією парламенту, а рішенням

уряду. Так, Президент Хорватії за пропозицією уряду та при ознайомленні відповідним комітетом парламенту призначає та відкликає дипломатичних представників за кордон (ст. 99 Конституції Хорватії 1990 р.) [62, с. 464]. Президент Македонії має повноваження приймати вірчі та відкличні грамоти акредитованих дипломатичних представників (ч. 3 ст. 84 Конституції Македонії 1991 р.) [61, с. 449].

Потужними повноваженнями президента у сфері зовнішньополітичної діяльності є щодо укладання та ратифікації міжнародних договорів, який робить це за санкцією парламенту або без такої. Зокрема, Президент Литви підписує міжнародні договори Литовської Республіки та вносить їх до Сейму для ратифікації (п. 2 ст. 84 Конституції Литви 1992 р.) [61, с. 347]. Президент Польщі ратифікує і денонсує міжнародні договори, про що повідомляє Сейм і Сенат (п. 1 ст. 133 Конституції Польщі 1997 р.) [61, с. 709-710]. Президент Франції веде переговори і ратифікує міжнародні договори. Його інформують про переговори щодо укладання будь-якої міжнародної угоди, яка не підлягає ратифікації (ст. 52 Конституції Франції 1958 р.) [62, с. 422]. Ці повноваження роблять президента відповідальним за зовнішню політику. Саме в цій якості він засідає у європейських керівних структурах, де для очільника держави бронюється місце [38, с. 295]. Французькі дослідники зазначають, що участь голови держави в зовнішній політиці пов'язана з конкретними прикладами втручання президента у сферу зовнішньополітичної діяльності країни. Так, меморандум від 24 вересня 1958 року, який представляє засади атлантичної політики Франції, тривалий час залишався невідомим навіть уряду. Так само в уряді не обговорювалося питання про направлення французьких військ до Габону в лютому 1964 року. Доволі часто очільник держави одноособово приймає рішення щодо зовнішньої політики. У червні 1974 році президент Ж. д'Естен зустрівся з канцлером Німеччини Г. Шмідтом без участі прем'єр-міністра та міністра закордонних справ [33, с. 180].

У змішаних республіках у сферах національної безпеки та оборони держави президент є верховним головнокомандувачем збройних сил держави. Так само, як і в президентській і парламентарній республіках, він наділяється правом призначати на посади та звільняти з посад вище командування збройних сил, присвоювати вищі військові звання, головувати у вищих органах (радах, комітетах) національної безпеки і оборони, вводити у країні або в окремих її місцевостях воєнний стан тощо [34, с. 59-61]. Введення надзвичайного стану може мати своїм наслідком не тільки призупинення дії окремих конституційних положень, а й розширення повноважень виконавчої влади, обмеження повноважень представницьких установ, тимчасове верховенство декретів голови держави над чинним законодавством. Так, наприклад, в Республіці Білорусь Президент є головнокомандувачем збройних сил [60, с. 318]. До його повноважень президента у сфері національної безпеки та оборони належить: формування та керівництво Ради безпеки Республіки Білорусь; призначення та звільнення з посади Державного секретаря Ради безпеки; призначення та звільнення вищого командування Збройних сил; у разі стихійного лиха, катастрофи, а також заворушень, що супроводжуються насильством або погрозою насильства з боку групи осіб і організацій, в результаті яких виникає небезпека життю та здоров'ю людей, територіальній цілісності та існуванню країни, введення на території Республіки Білорусь або в окремих її місцевостях надзвичайного стану з внесенням у триденний термін прийнятого рішення на затвердження Ради Республіки; введення на території Республіки Білорусь у разі військової загрози або нападу воєнного стану, оголошення повної або часткової мобілізацію з внесенням у триденний термін прийнятого рішення на затвердження Ради Республіки (ст. 84 Конституції Білорусі 1994 р.) [60, с. 313-314].

Серед інших повноважень президента слід також виокремити право ініціювати референдум (у деяких країнах за власною ініціативою). Так, згідно Конституції Румунії 1991 року президент має повноваження, після консультації

з парламентом, призначати референдум з питань національного значення (ст. 90) [62, с. 80]. У Польщі президент має право це зробити за згодою верхньої палати парламенту, підтриманою абсолютною більшістю голосів її членів (ст. 125 Конституції Польщі 1997 р.) [61, с. 707]. У Хорватії очільник держави призначає референдум у відповідності з конституцією (ч. 2 ст. 98 Конституції Хорватії 1990 р.) [62, с. 464]. Конституція Білорусі 1994 року надає президенту право призначати референдум за власною ініціативою (ст. 74) [60, с. 310].

Проаналізуємо переваги та недоліки, які притаманні змішаній формі республіканського правління, та їх вплив на функціонування інституту президентства. Змішана форма республіканського правління намагається поєднати переваги і уникнути недоліків президентської і парламентарної республік. Проте, як зазначає італійський дослідник Ж. Паскуїно, змішані республіки мають власну специфіку [221, р. 124-126]. Вони не можуть створюватися тільки шляхом посилення деяких переваг парламентарних республік (наприклад, єдність і співпраця парламенту та уряду) або шляхом послаблення якихось недоліків президентських республік (наприклад, авторитарне правління президента, протистояння президента і парламенту): “Просто так президентські республіки не можуть, так би мовити, “перетекти” у напівпрезидентські республіки, а парламентські республіки – “стрибнути” у напівпрезидентські республіки. Те, що вимагається для конструювання напівпрезидентських республік, – це явні, спрямовані на розбудову, добре розроблені дії щодо інституційного та конституційного інжинірингу” [221, р. 129]. У свою чергу, Р. Ілджі зазначає, що держави зі змішаною формою правління демонструють різні форми політико-правової практики в межах однієї й тієї ж базової конституційної структури, у рамках одного й того ж типу режиму, а тому змішані республіки є такими ж “чистими”, як президентські та парламентарні республіки [210, р. 8].

Прихильники змішаної форми правління вважають, що вона здатна уникнути урядових криз, частої зміни урядів, авторитарного правління

президента, протистояння парламенту і президента. Однак такі проблеми виникають у країнах, які обрали змішану республіканську форму правління, особливо в пострадянських республіках (Азербайджані, Білорусі, Киргизстані, Україні). Українська дослідниця С. Серьогіна зазначає, що прагнення зосередити в змішаній республіці тільки переваги традиційних форм правління й уникнути їхніх недоліків далеко не завжди втілюється на практиці [167, с. 270-284]. Така найважливіша перевага президентської республіки як міцність конституційного становища уряду, котрий не може бути відправлений парламентом у відставку внаслідок боротьби парламентських фракцій, у змішаній республіці значною мірою втрачається через посилення контрольних повноважень вищого представницького органу влади. У свою чергу, перевага парламентарної республіки як відповідальність уряду перед парламентом, його обов'язок враховувати у своїй політиці наявне співвідношення політичних сил, громадську думку, у змішаній республіці зводиться нанівець. В останньому випадку розширення повноважень президента призводить до зменшення ролі парламенту [167, с. 318].

Змішана форма республіканського правління на практиці дозволяє уникати деяких із наведених вище недоліків президентської (авторитарне правління президента, протистояння президента і парламенту) і парламентарної (нестабільність уряду) республік [81]. А може й сприяти поєднанню недоліків обох цих форм без використання їхніх переваг, що нерідко трапляється. Особливо у країнах із гострим ідеологічним і політичним розмежуванням, де немає сталих демократичних традицій і влада здійснюється через протистояння політичних сил, а не шляхом пошуку компромісу та досягнення консенсусу. Подвійна політична відповідальність уряду означає, що його можуть відправити у відставку і парламент, і президент, тому уряд не здатен стабільно працювати. Дуалізм виконавчої влади суперечить її централізованому характеру і породжує суперечності між президентом та урядом. Він долається або шляхом підпорядкування уряду президенту – через інститут політичної відповідальності

уряду перед президентом, або шляхом підпорядкування президента уряду – через інститут контрасигнатури. Тому в державах, які обрали змішану республіканську форму правління, особливо в пострадянських республіках (Азербайджані, Білорусі, Киргизстані, Україні), неодноразово вносилися зміни до конституції з метою оптимізації форми державного правління [66, 68].

Оцінюючи ефективність конкретного різновиду змішаної республіки, доцільно виходити з того, до якої з двох основних форм республіканського правління — президентської чи парламентної він тяжіє, а відповідно — відтворює не тільки переваги, а й недоліки цих форм.

Аналіз інституту президентства за змішаної форми республіканського правління дозволяє зробити наступні висновки:

1. Інститут президентства у країнах зі змішаною республіканською формою правління відокремлений від виконавчої влади. Така особливість призвела до формування концепції президента-арбітра, відповідно до якою очільник держави є координатором дії органів державної влади та за необхідності виконує функції арбітра між ними.

2. У змішаній республіці на відміну від парламентарної республіки, де президент наділений незначними повноваженнями у сфері виконавчої влади, та на відміну від президентської республіки, де він є голова виконавчої влади – наявний дуалізм виконавчої влади, суть якої полягає у конституційному розподілі повноважень зі здійснення виконавчої влади між двома центрами влади – президентом та урядом, очолюваним прем'єр-міністром.

3. Змішана форма республіканського правління передбачає вибори президента шляхом загальних і прямих виборів, зокрема, за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості, коли обраним вважається той кандидат, який набрав більше половини усіх голосів виборців. Всенародно обраний президент у таких республіках наділяється широкими повноваженнями щодо основних напрямів державної діяльності – виконавчої, законодавчої, судової, зовнішньополітичної, національної безпеки й оборони.

Президент є очільником держави, але зазвичай не є головою уряду. Президент наділяється широкими повноваженнями, що дозволяють йому впливати на політику уряду. У сфері виконавчої влади очільник держави має повноваження брати участь у формуванні уряду. У змішаних республіках повноваження президента щодо питань формування уряду тяжіють до відповідних повноважень очільника держави у президентській республіці (президентсько-парламентарна республіка) або президента парламентарної республіки (парламентарно-президентська республіка). Роль парламенту у формуванні уряду президентом є більш ваговою, ніж у президентській республіці. До інших повноважень президентів у сфері виконавчої влади належать: відправлення уряду або окремих його членів у відставку; призначення голів місцевих адміністрацій та керівництво органами виконавчої влади; присвоєння почесних і вищих військових звань. Повноваження президента у сфері виконавчої влади залежать від різновиду змішаної форми правління. За президентсько-парламентарної форми республіканського правління уряд підпорядковується президенту і відповідно очільник держави наділяється значними повноваженнями, а за парламентарно-президентської форми республіканського правління, навпаки, президент підпорядковується урядові через інститут контрасигнатури і його повноваження є формальними. У пострадянських змішаних республіках уряд виступає інструментом реалізації влади президента.

До конституційних повноважень президента належить право скликати, відкривати та закривати чергові та позачергові сесії парламенту. Потужним важелем у руках очільника держави є право розпуску парламенту. Це право втілює його арбітражну функцію. Тобто президент має реальну можливість обмежити владу парламенту, який прагне контролювати уряд, або, який намагається дестабілізувати політичну ситуацію в державі. Президент має повноваження розпустити парламент, якщо він:

- не сформував уряд;

- неодноразово відхиляв кандидатуру прем'єр-міністра;
- не висловив довіри новосформованому уряду;
- неодноразово відмовляв у довірі уряду;
- не затвердив програму діяльності уряду;
- не затвердив державний бюджет;
- порушив конституцію.

Розпуск парламенту неможливий за певних умов: протягом певного часу (найчастіше, за шість місяців) до закінчення строку повноважень президента; під час воєнного або надзвичайного стану; протягом певного строку після початку засідання новообраного парламенту. До інших конституційних повноважень президента належить право направлення послань до парламенту. Це право очільника держави виступає головним засобом комунікації між президентом і парламентом. Окрім цього, президент має певні повноваження, які пов'язані з законодавчим процесом: підписання й оприлюднення прийнятого парламентом закону (промульгація); застосування вето щодо прийнятих парламентом законів (окрім, Австрії, Ісландії, Словенії, Хорватії); право законодавчої ініціативи (існує лише у Білорусі, Литві, Польщі); видання власних нормативно-правових актів лише за згодою уряду, який несе за них відповідальність.

У сфері судової влади президент має право на помилування, пом'якшення і скасування кримінальних покарань, визначених судом, оголошення амністії. Крім того, до конституційних повноважень президента у сфері судової влади належить право призначати на судові чи вищі судові посади або брати участь у процедурі таких призначень. Відповідні призначення в змішаних республіках здійснюються за пропозицією уряду або спеціального органу, який має назву в Португалії, Румунії, Франції “Вища рада магістратури”, у Польщі – “Всепольська рада суддівського корпусу”, у Болгарії – “Вища судова рада”, у Македонії – “Республіканська судова рада”, у Словенії – “Судова рада”, у Хорватії – “Державна судова рада” тощо.

За змішаної форми республіканського правління, так само, як і у президентській і парламентській республіках, президент у сфері зовнішньополітичної діяльності має повноваження представляти державу у зовнішніх зносинах, визначати напрям зовнішньої політики держави. Також він має право призначати і відкликати послів та інших дипломатичних представників держави в інших державах і при міжнародних організаціях, приймати вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав. Конституції прямо наділяють президента правом ведення переговорів, укладання і ратифікації міжнародних договорів.

У сферах національної безпеки та оборони держави президенти за своїм статусом є верховними головнокомандувачами збройних сил. До їх повноважень належить головувати у вищих органах (радах, комітетах) національної безпеки і оборони, призначати на посади та звільняти з посад вище командування збройних сил, вводити в країні або в окремих її місцевостях воєнний стан, оголошувати загальну або часткову мобілізацію.

Змішана форма республіканського правління на практиці передбачає можливість уникнення деяких із наведених вище недоліків президентської (авторитарне правління президента, протистояння президента і парламенту) і парламентарної (нестабільність уряду) республік. А може й сприяти поєднанню недоліків обох цих форм без використання їхніх переваг, що нерідко трапляється. Особливо в країнах із гострим ідеологічним і політичним розмежуванням, де немає сталих демократичних традицій і влада реалізується через протистояння політичних сил, а не шляхом пошуку компромісу й досягнення консенсусу.

Особливістю інституту президентства в змішаній республіці, на відміну від інституту президентства в президентській і парламентарній республіках, є: майже в усіх змішаних і президентських республіках президент обирається шляхом загальних і прямих виборів, а в парламентарній республіці – парламентом або утвореною на його основі колегією вибірників; за змішаної

форми правління уряд формується спільно президентом і парламентом за переважання когось одного із них, а у парламентарній республіці – парламентом за номінальної участі президента, у президентській республіці – президентом за номінальної участі парламенту; наявність подвійної політичної відповідальності уряду – перед президентом і парламентом, а в парламентарній республіці існує лише політична відповідальність уряду перед президентом, у президентській республіці – взагалі відсутня; у змішаній республіці, так само, як і в парламентарній республіці, президент наділяється правом дострокового припинення повноважень парламенту, а в класичній президентській республіці (США) очільник держави позбавляється даного права, хоча у деяких пострадянських країнах із президентською формою правління (Казахстані, Туркменістані) він таке право має; президент володіє правом законодавчої ініціативи лише у деяких країнах Центральної і Східної Європи, а також колишніх радянських республік, що обрали змішану форму правління, а в парламентарній і класичній президентській республіках президент не має права законодавчої ініціативи, але у деяких президентських республіках (Казахстані, Туркменістані) він таким правом наділений; у змішаній республіці, так само, як і в президентській, відсутній інститут контрасигнатури або його формальний характер, а у парламентарній республіці він наявний. Головною особливістю інституту президентства у змішаній республіці є дуалізм виконавчої влади, який полягає у конституційному розподілі повноважень зі здійснення виконавчої влади між двома центрами влади – президентом і урядом, очолюваним прем'єр-міністром, на відміну від парламентарної республіки, де президент наділяється незначними повноваженнями у сфері виконавчої влади, й на відміну від президентської республіки, де він – голова виконавчої влади.

Таким чином, за будь-якого різновиду змішаної республіки її президент має більше реальних владних повноважень, а ніж президент парламентарної республіки. Хоча в змішаних республіках президент формально є тільки очільником держави, у президентсько-парламентарній республіці він

наділяється такими реальними владними повноваженнями, які дають йому змогу справляти значний вплив на парламент і законодавчий процес і фактично очолювати виконавчу владу. У парламентарних і змішаних республіках розширення реальних повноважень президента завжди відбувається за рахунок звуження повноважень прем'єр-міністра.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ

Виникнення у державі певної форми республіканського правління обумовлюється багатьма чинниками. Серед яких варто відзначити наступні:

- специфіка політичної культури суспільства;
- наявні традиції та звичаї;
- особливості історичного розвитку держави;
- співвідношення політичних сил у період розробки та прийняття конституції.

Значну роль при виборі форми державного правління відіграє суб'єктивний фактор, а саме постать політичного лідера.

До проголошення незалежності Україна була радянською республікою, що характеризувалася повновладдям рад як представницьких органів державної влади. Функції очільника держави виконувала Президія Верховної Ради, яка була постійно діючим органом влади. Тобто вона виступала колегіальним очільником держави [92, с. 46].

Згідно з Конституцією УРСР 1978 року Президія Верховної Ради Української РСР володіла такими повноваженнями: забезпечувала контроль за додержанням Конституції УРСР; мала право тлумачити закони; здійснювала керівництво місцевими Радами народних депутатів; вирішувала питання адміністративно-територіального устрою; присвоювала почесні звання УРСР; вирішувала питання громадянства; призначала й відкликала дипломатичних представників Української РСР у іноземних країнах і при міжнародних організаціях; ратифікувала міжнародні договори; приймала вірчі та відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав; видавала укази та постанови; мала право оголошувати надзвичайний стан; призначала вибори до Верховної Ради УРСР, місцевих Рад народних депутатів, районних (міських) народних суддів; видавала акт про амністію; здійснювала помилування;

скасовувала рішення Ради Міністрів УРСР, обласних та міських Рад народних депутатів (ст. 108-109) [78, с. 43].

У статті 2 Конституції УРСР 1978 року зазначалося, що вся влада в Україні належить народу і народ здійснює її через Ради народних депутатів [78, с. 3]. Ради народних депутатів становили єдину систему представницьких органів влади, із строгим вертикальним підпорядкуванням, ради нижчого рівня підпорядковувалися радам вищого рівня. Обиралися Ради безпосередньо населенням або радами нижчого рівня. Всі інші органи державної влади бути підконтрольні та підзвітні відповідним Радам. Така структура влади не передбачала існування інституту президентства [78, с. 9-12].

Становлення інституту президента в Україні необхідно розглядати у тісному взаємозв'язку з процесами, які виникали у державно-правовій сфері в Радянському Союзі, тому що 15 березня 1990 року третім позачерговим з'їздом народних депутатів вводилася посада Президента СРСР. Метою цієї політико-правової акції були: демонтаж командно-адміністративної системи; формування правової держави; використання принципу поділу влади; врахування зарубіжного досвіду [17, с. 54-55]. Вибори першого Президента СРСР були проведені безпосередньо на з'їзді народних депутатів таємним голосуванням. Президентом був обраний тодішній Голова Верховної Ради СРСР М. Горбачов.

Створений інститут президента СРСР регулювався відповідними нормативно-правовими актами: Указом Президента СРСР "Про місце знаходження резиденції Президента СРСР, Президентської Ради СРСР і Ради Федерації СРСР" від 21 березня 1990 року [120], Законом СРСР "Про захист честі і гідності Президента СРСР" від 14 травня 1990 року [117], Постановою Верховної Ради СРСР "Про забезпечення, обслуговування та охорону Президента СРСР" від 21 травня 1990 року [114], Законом СРСР "Про додаткові заходи щодо стабілізації економічного і суспільно-політичного життя країни" від 24 вересня 1990 року [116].

Президент СРСР наділявся широкими повноваженнями, зокрема, формально очолював виконавчу владу і тим самим впливав на неї. Раду Міністрів було перейменовано на Кабінет Міністрів, керівництво яким здійснював прем'єр-міністр. Кабінет Міністрів на чолі з прем'єр-міністром підпорядковувався Президенту СРСР. У законодавчій сфері президент наділявся правом видавати укази, які носили нормативний характер [117].

Обґрунтовуючи необхідність запровадження посади президента, А.Лук'янов, Голова Верховної Ради СРСР, відзначав: "...запровадження інституту президента є органічною частиною удосконалення радянської державності у період, коли перебудова увійшла у свою найбільш гостру фазу, має слугувати засобом рішучого підвищення ефективності усього механізму влади, стабільності, законності і правопорядку у країні. Саме Президент буде, очевидно, виступати головним ініціатором оновлення Союзного договору і гарантом його дотримання. Він стає арбітром у міжнаціональних спорах, буде сприяти оперативному вирішенню конфліктів і суперечок, причому і політичними, і правовими методами" [78, с. 43].

Окрім цього, існували певні контраргументи щодо запровадження цього поста, які були пов'язані з [58, с. 23-29]:

- загрозою встановлення одноосібної влади;
- відсутністю нової Конституції СРСР, де були б статті стосовно повноважень президента;
- на політичній арені існувала лише одна партія, яка не мала опозиції;
- посада президента могла б не спростити, а ускладнити організацію влади в державі.

Але переваги щодо введення посади президента були все ж таки вагоміші [128, с. 87-94]:

- президент мав стати координуючим центром між законодавчою, виконавчою і судовою владою на рівні Союзу РСР;

- ця посада повинна зміцнити механізм реалізації законів та державних рішень;
- у нормативному порядку президент мав змогу оперативно реагувати на ситуацію в державі [128, с. 41].

Після впровадження посади Президента СРСР почали запроваджуватися аналогічні пости у союзних республіках колишнього Радянського Союзу ще до їх виходу зі складу СРСР. Варто зазначити, що цей процес був обумовлений слабкістю М. Горбачова, який не наполіг на тому, щоб в СРСР був лише один президент. Разом з тим слід врахувати те, що в радянській державі майже 70 років функціонував колегіальний президент в особі КПРС, Президії Верховної Ради СРСР та, відповідно, не було досвіду діяльності одноособового президента [198, с. 70-72].

Своєрідною кульмінацією існування поста Президента в СРСР стали події 19-21 серпня 1991 року, які “означали повний крах “кадрової політики” Президента СРСР. Адже більшість членів ДКНС (Державний комітет по надзвичайному стану) – це посадові особи високого рангу, які були не тільки рекомендовані ним безпосередньо на свої пости, але затвердження яких він добивався, особливо віце-президента країни” [178, с. 14]. При цьому більшість республік Радянського Союзу, у яких вводилася посада президента, прийняли Декларації про державний суверенітет і Акти проголошення незалежності. 7-8 грудня 1991 році у Біловезькій пущі лідери України (Л. Кравчук), росії (Б.Єльцин) та Білорусі (С. Шушкевич) підписали угоду щодо утворення Співдружності Незалежних Держав (СНД). Пізніше до організації приєдналися й інші незалежні держави колишнього СРСР (за винятком країн Прибалтики). З одного боку, це означало кінець існування СРСР як держави, і відповідно, поста Президента СРСР, а з іншого боку, ця угода дала поштовх формуванню органів державної влади в колишніх республіках Радянського Союзу. Не стала винятком і Україна [17].

На становлення інституту президента вплинуло і те, що у республіках з текстів конституцій вилучили статтю 6, у якій йшла мова про КПРС як головну керуючу силу суспільства. Легітимні можливості керувати усім і усіма з боку комуністичної партії були зняті і, без сумніву, постала необхідність введення у структуру державного механізму такого органу, який міг би стати консолідуючим чинником. Саме ним ставав президент як очільник держави [198, с. 72].

Центральною проблемою інституціоналізації президента того періоду стало конституційно-правове визначення та закріплення оптимального обсягу повноважень очільника держави, порядку його обрання, міри втручання у формування державного апарату, контролю за діяльністю останнього та здійснення державної політики. Політичні сили, що обстоювали необхідність запровадження в Україні посади президента, пропонували натомість радянської такі форми правління: президентська, парламентарна та змішана [198, с. 76].

Ідея введення інституту президента в Україні широко обговорювалася у наукових колах. Прикладом політичної дискусії був “круглий стіл” у редакції газети “Голос України”. Зокрема, Л. Юзьков, голова Комісії з розробки нової Конституції Української РСР, а згодом – перший голова Конституційного Суду України, тоді зазначив: “Слід відмовитися від тих державно-правових інститутів (рад), які не витримали випробування часом, гальмують становлення правової державності в республіці” [86].

Ще один учасник “круглого столу” М. Козюбра запропонував: “Доцільно було б передбачити спеціальний розділ і вмістити в ньому розділи про законодавчу, виконавчу і судову владу, місцеве самоврядування” [86]. Л. Юзьков на це додав: “Зазначу лише, що “поділ влади” – це не просто розмежування функцій між відповідними органами держави. Він передбачає створення системи засобів, що забезпечують “урівноваження” названих влад, їх взаємоконтроль. Така система заходів у науці одержала назву механізмів

“стримувань і противаг”, які є перешкодою для зосередження влади в одних руках” [86].

Введення інституту президента та форми республіканського правління обговорювалося і в колах наукової інтелігенції. Так, завідувач кафедри адміністративного та державного права Львівського державного університету В. Кампо у газеті “Голос України” поставив запитання: “Яка форма правління має утвердитися в Україні: президентська чи парламентська?” І відповів: “На мою думку, Україні підійшла б змішана форма правління: напівпрезидентська республіка, в якій було б втілено елементи обох названих форм правління” [47, с. 1-2]. А завідувач докторантури та аспірантури Київського інституту цивільної авіації Ф. Чуприна вносить пропозицію: “...обговорити на сесії: про введення посади президента” [193, с. 1].

Необхідність введення в Україні поста президента знаходила відображення у партійних програмах. Йдеться, насамперед, про програму Української селянської демократичної партії, прийняту 9 червня 1990 року, у ній передбачалося у державно-правовому напрямі набуття державного та політичного суверенітету України і введення інституту президента. Згідно з програмою Української народно-демократичної партії, прийнятою 16 липня 1990 року, Україна мала бути побудована як парламентарна республіка, котру очолює Президент України, обраний шляхом загальних, рівних, прямих виборів таємним голосуванням [180, с. 98]. У Декларації Народної партії України, прийнятій 22 вересня 1990 року, записано: метою НПУ є “побудова мирним шляхом самостійної парламентарної республіки”, НПУ виступає за “прямі вибори президента республіки” [180, с. 136-137].

Хоча й з’явилися пропозиції щодо введення посади президента, однак виникли побоювання, що такий крок може призвести до концентрації влади в руках однієї людини. Від цього застерігав 7 травня 1991 року в “Голосі України” головний науковий консультант секретаріату Верховної Ради УРСР М. Козюбра: “Вирішальне значення для запобігання узурпації влади в одних

руках має встановлення чітких механізмів “стримувань та противаг” між законодавчою та виконавчою владами, що перешкоджають монополізації однієї з влад. Так, президент в президентській республіці такого права (розпускати парламент та призначати дострокові вибори) не має, забороняється парламенту делегувати свої повноваження президенту, парламенту надається право вето на укази президента, президент підзвітний перед Верховною Радою в порядку імпічменту тощо. В руках парламенту залишається, крім того один з найголовніших та найефективніших засобів контролю за діяльністю президента – вирішення питань щодо бюджету республіки та інших фінансових витрат [204, с. 8]”.

Для створення в Україні, як і в інших країнах СНД, поста президента існували як об’єктивні, так і суб’єктивні чинники. Зокрема, необхідність реформування економіки на ринкових засадах, зміни політичної системи, вирішення соціальних проблем, утвердження України як рівноправного суб’єкту міжнародних відносин, налагодження зв’язків з країнами колишнього СРСР. Все це вимагало нових підходів. Інститут президента виник не як результат суб’єктивного бажання й інтересу відповідних політичних сил, а як об’єктивна вимога часу [16, с. 74]. Крім того, значна частина державно-управлінської еліти України була у той час зацікавлена у введенні в державну структуру України посади президента. Це мало значення і для забезпечення стабільного розвитку держави [16, с. 78].

21 червня 1991 року Верховна Рада прийняла постанову про доцільність заснування поста Президента Української РСР до прийняття нової Конституції Української РСР та про доцільність проведення виборів Президента у 1991 році. Цією ж постановою було дано доручення комісіям Верховної Ради Української РСР підготувати проекти відповідних законів, з тим, щоб прийняти їх ще на третій сесії Верховної Ради. І вже 5 липня 1991 року Верховна Рада ухвалила низку законів, що визначали статус президента: “Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції

(Основного Закону) Української РСР” [147], “Про Президента Української РСР” [151] та “Про вибори Президента Української РСР” [135].

До чинної Конституції 1978 року внесено частину 12-1 “Президент Української РСР”. Президент спочатку був визнаний як найвища посадова особа і голова виконавчої влади, а у лютому 1992 року за статтею 114-1 президент став не лише головою виконавчої влади, а й очільником держави. Закон встановив, що “Президент Української РСР обирається громадянами Української РСР на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні строком на п'ять років” (ч. 1 ст. 114) [78, с. 26].

Президент Української РСР наділявся широкими повноваженнями. Будучи очільником держави, виступав гарантом забезпечення прав і свобод громадян, державного суверенітету, додержання Конституції та законів. Президент наділявся правом звертатися з посланнями до народу Української РСР. Президент мав повноваження щодо вирішення питань громадянства, надання притулку, мав право присвоєння вищих військових звань, дипломатичних рангів, заснування президентських відзнак і нагородження ними [78, с. 27-28].

У виконавчій владі президент здійснював керівництво Кабінетом Міністрів Української РСР, забезпечував взаємодію органів державної виконавчої влади з Верховною Радою Української РСР, представляв для затвердження Верховною Радою кандидатуру Прем'єр-міністра Української РСР та про звільнення його з посади, а також кандидатури на посади Державного міністра з питань оборони, національної безпеки і надзвичайних ситуацій, Міністра внутрішніх справ, Міністра фінансів, Міністра юстиції, Голову Комітету державної безпеки. За поданням Прем'єр-міністра призначав та звільняв інших членів уряду. Президент мав право скасовувати акти Кабінету Міністрів, акти органів виконавчої влади Кримської АРСР, акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади [78, с. 27-28].

До конституційних повноважень у законодавчому сегменті Президенту належало право підписання та оприлюднення прийнятого парламентом закону,

право вето, яке може бути подолане більшістю від конституційного складу парламенту, право законодавчої ініціативи, право видання указів, які є обов'язковими для виконання на всій території України, право подавати на розгляд парламенту проект держбюджету [78, с. 27-29].

У судовій системі Президент Української РСР здійснював помилування та оголошував амністію. Він позбавлявся права призначення на судові посади [78, с. 28].

До повноважень президента у зовнішньополітичній діяльності належало право представляти державу у зовнішніх зносинах, призначати та відкликати послів та інших дипломатичних представників, акредитувати дипломатичних представників інших держав, вести переговори, укладати та ратифікувати міжнародні договори. У сегменті національної безпеки та оборони йому належало право бути головнокомандуючим збройних сил, оголошувати надзвичайний стан у державі [78, с. 27-28].

Таким чином, заснування поста Президента Української РСР привело до конституційного закріплення принципу розподілу державної влади і зміни форми державного правління. В Україні на зміну радянській республіці був запроваджений парламентарно-президентський формат республіки, тому що Верховна Рада Української РСР отримала широкі повноваження щодо формування Кабінету Міністрів Української РСР [78, с. 32-33].

Відповідно до чинного законодавства, перші вибори Президента Української РСР були призначені на 1 грудня 1991 року. Понад 100 осіб подали свою кандидатуру на цю посаду. Однак Центральна виборча комісія зареєструвала лише 7 кандидатів: Голову Верховної Ради Української РСР – Л. Кравчука, Голову Львівської обласної державної адміністрації – В. Чорновола, Голову Української республіканської партії – Л. Лук'яненка, заступника Голови Верховної Ради – В. Гриньова, Голову Комісії Верховної Ради з питань науки та освіти – І. Юхновського, голову кооперативного синдикату “Олімп” міста Дніпропетровськ – Л. Табурянського, Міністра сільського господарства –

О. Ткаченка. Президентські вибори, як і передбачалося, відбулися одночасно з всеукраїнським референдумом з питання про підтвердження Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. Президентом України у першому турі було обрано Голову Верховної Ради Л. Кравчука. Головою парламенту України став І. Плющ [17].

Відразу після виборів президента стали виникати суперечності між ним і Верховною Радою України. Заручником протистояння між парламентом і очільником держави став Кабінет Міністрів України. Результатом протистояння стала владна криза наприкінці 1993 року та проведені позачергові вибори парламенту і президента в 1994 році. Так, восени 1992 року, задовольняючи прохання Л. Кучми, щойно призначеного прем'єр-міністром, Верховна Рада надала урядові надзвичайні повноваження – видавати декрети з економічних питань, на які президент був фактично позбавлений права накладати вето. Аналізуючи пізніше цей період свого президентства, Л. Кравчук зазначав, що лінія велася така – уряд є виконавчою владою, а президент – почесним очільником держави [37, с. 55].

До весни 1993 року Л. Кравчук дистанціювався від економіки, передавши її до компетенції уряду, безпосередньо прем'єр-міністру. Весною 1993 року стало зрозуміло, що за таких умов подальший розвиток виконавчої влади мав відбуватись одним із двох шляхів: або прем'єр-міністр очолює виконавчу владу, або її очільником залишається президент [18]. Цілком зрозуміло, що Л. Кравчука не влаштовував перший варіант перебігу подій, і тому він почав активно діяти. Так, у червні 1993 року Л. Кравчук видає указ, яким істотно обмежувалися повноваження головою уряду. Він також пропонував скасувати посаду прем'єр-міністра і запровадити посаду віце-президента. Голова держави вважав, що президент, як голова уряду, має одноосібно призначати міністрів, а парламент має право лише уряду в цілому або конкретному міністру висловлювати вотум недовіри [17].

Прем'єр-міністр Л. Кучма, у свою чергу, закликаючи Верховну Раду підтримати пропозиції президента, подав у відставку. Однак парламент відставку голови уряду не прийняв, а пропозиції президента не підтримав. Фактично очільник держави співіснував з опозиційними щодо нього парламентом і прем'єр-міністром. Під час прем'єрства Л. Кучми президент позбувся підтримки парламентської більшості та втратив домінуюче положення у владному механізмі України [17].

Формально долю президента та парламенту вирішив страйк шахтарів на Донеччині, який відбувався під економічними й політичними гаслами. Спочатку парламент, на вимогу регіонів, ухвалив постанову про проведення 26 вересня 1993 року референдуму щодо довіри президенту та парламенту. Проте усвідомлення того факту, що в умовах поглиблення економічної кризи населення може висловити недовіру очільника держави та законодавчій владі змусило парламентаріїв відмовитися від ідеї референдуму та призначити дострокові парламентські й президентські вибори. У червні 1994 року відбулися другі вибори Президента України. Ним став Л. Кучма. Головою Верховної Ради України став О. Мороз, а Прем'єр-міністром України – В. Масол [17].

Таким чином, до весни 1993 року обсяг повноважень Президента України не переглядався і не оспорювався основними політичними силами країни (крім лівих партій). Лише поглиблення соціально-економічної кризи та продовження кризи влади посприяли виникненню неоднозначних, часом полярних оцінок самого інституту президента [177, с. 42]. Така ситуація була закономірним відображенням поспіху у певних запозиченнях і реорганізаціях, що проводилися в системі органів вищої і місцевої державної влади.

Українська дослідниця І. Костицька виокремлює, відповідно до вимог того часу, певні позиції стосовно реформування президентської влади в Україні [80, с. 15]:

а) консервація існуючого обсягу повноважень президента, неприйняття будь-яких змін, принаймні у процесі демонтажу радянської системи, гарантом

незворотності якого уявлявся саме досить міцний, але не авторитарний президент;

б) радикальне розширення обсягу повноважень президента, здатного, з точки зору певних політичних сил, виявитися ключовою фігурою в прийнятті непопулярних політичних рішень і забезпечити проведення радикальних реформ у суспільстві та державі, взявши на себе відповідальність за результати таких перетворень;

в) зменшення обсягу повноважень президента через розуміння неприпустимості концентрації ключових важелів влади в одних руках в умовах реформованої структури державного апарату та відсутності принципу розподілу влад, що забезпечував би роботу механізму стримувань і противаг;

г) скасування інституту президента як елемента авторитарного режиму та неприйнятної для України системи “буржуазної демократії” (традиційно ця позиція притаманна українським лівим, особливо ліворадикальним угрупованням) [80, с. 16].

Неусталеність інституту президента в системі органів державної влади була пов’язана з відсутністю статей Конституції України, де б цей інститут був відповідним чином закріплений. У той час до кінця 1994 року майже у всіх колишніх республіках СРСР були прийняті конституції, а в Україні процес її прийняття тривав довше, хоча розпочався ще 1992 року [77, с. 29-41].

Визначальним етапом на шляху прийняття Конституції України став Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України “Про основні засади організації і функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України” від 8 червня 1995 року [77]. Названий документ мав чітко виражений політичний характер і був пов’язаний з жорстким протистоянням між законодавчою та виконавчою гілками влади. Це був компромісний документ, який посилював у державному механізмі позиції президента.

У Договорі зазначалося, що державна влада в країні будується на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади України, Президент є очільником держави і головою виконавчої влади, уряд – Кабінет Міністрів України є центральним колегіальним органом державної виконавчої влади, підпорядкованим Президентові і відповідальним перед ним [77].

Президентові України присвячувався третій розділ у Конституційному Договорі. У виконавчій владі очільник держави мав право формувати уряд без участі парламенту: “Президент України у місячний строк після вступу на посаду або з дня відставки попереднього складу Уряду призначає Прем'єр-міністра України, формує новий склад Уряду України – Кабінет Міністрів України” (ч. 1 ст. 22). Президент отримав право формувати не тільки уряд, а й призначати голів та заступників голів місцевих державних адміністрацій. Він мав право створювати, реорганізувати, ліквідувати центральні органи виконавчої влади України (п. 5 ст. 24). Суттєве значення мало те, що президент отримав право скасовувати акти центральних і місцевих органів державної виконавчої влади у разі їх невідповідності Конституції та законам України (п.6 ч. 1 ст. 24). У разі порушення органами місцевого самоврядування Конституції та законів України, Президент України достроково припиняв їх повноваження (ст. 58) [77].

В сегменті законодавчої влади до конституційних повноважень президента закріплено [77]:

- право підписання та оприлюднення прийнятих парламентом законів;
- право вето (причому таке вето було сильним – для його подолання необхідні голоси не менш як 2/3 від конституційного складу парламенту);
- право законодавчої ініціативи;
- право видавати укази та розпорядження;
- право подавати щорічні та позачергові послання до парламенту;
- право подавати на розгляд парламенту проект держбюджету.

Президент отримав право видавати укази з питань економічної реформи, не врегульованих чинним законодавством України. Не встановлювалося, що акти президента (укази і розпорядження) підлягали контрасигнуванню [77].

У платформі судової влади Президент як очільник держави отримав право подавати кандидатури на призначення Верховною Радою Голови Конституційного Суду, призначати половину складу Конституційного Суду, подавати кандидатури для призначення парламентом на посади Голови Верховного Суду, Голови Вищого арбітражного суду, призначати суддів Верховного Суду та Вищого арбітражного суду, а також право призначення за поданням Міністерства юстиції загальних та арбітражних суддів. Окрім цього, Президентові України належало право здійснювати помилування та видавати указ про амністію [77].

До виключних повноважень президента належали складники зовнішньої політики, національної безпеки та оборони. У зовнішньополітичній діяльності голова держави мав право:

- призначати та відкликати послів та інших дипломатичних представників України в іноземні держави та при міжнародних організаціях;
- акредитувати дипломатичних представників інших країн;
- ввести переговори, підписувати міжнародні договори .

У реалізації національної безпеки та оборони держави Президент виступав Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України. Також мав право вживати заходів щодо забезпечення обороноздатності держави, оголошувати надзвичайний стан [77, 158].

Доцільно зупинитися на внутрішніх суперечностях і недоліках Конституційного Договору, які заважали здійсненню принципу поділу влади, типового для правової держави, і, як видається, ускладнювали реалізацію повноважень усім гілкам державної влади. Наприклад, поряд з визначенням парламенту як єдиного органу законодавчої влади тут нечітко було сформульоване питання про неприпустимість делегування законодавчих

повноважень будь-якому органу державної влади. Попри вказівку статті 17, що парламент “не може делегувати свої повноваження іншим органам”, фактично законодавча влада Верховної Ради в економіці делегувалася Президентові України [158, с. 71].

Проаналізувавши правовий статус Президента України відповідно до цього документа, є всі підстави вважати, що в Україні було встановлено президентсько-парламентарну форму правління зі значним розширенням повноважень очільника держави щодо формування і функціонування Кабінету Міністрів України і звуженням відповідних повноважень Верховної Ради України. Це фактично була президентська республіка. Так, за статтею 30 Конституційного Договору прем'єр-міністр наділявся правом організації та координації роботи уряду і міг діяти лише в межах, визначених президентом [77]. “Слабкість” прем'єр-міністра порівняно з “могутністю” президента досягала ще й тим, що уряд взагалі, а прем'єр-міністр, зокрема, були виведені поза межі парламентського впливу та контролю.

Аналізуючи інститут президента в Україні у період з 1991 по 1996 рік слід зауважити також, що цьому періоду історії України відомий факт існування інституту президента в Республіці Крим [127, с. 61-62]. Ця посада була запроваджена 6 травня 1992 року при прийнятті Конституції Республіки Крим. Інституту президента Республіки Крим були присвячені статті 121-128 розділи 23 Конституції Республіки Крим, яка була повністю присвячена виконавчій владі [66]. Президент Республіки Крим визначався найвищою посадовою особою та головою виконавчої влади в Республіці. Термін його повноважень складав 4 роки. Він мав право представляти Республіку Крим у міжнародних і міждержавних відносинах, виступав гарантом забезпечення прав і свобод громадян, територіальної цілісності і державного суверенітету Криму, призначав і відкликав повноважних представників Республіки Крим у інших державах і при міжнародних організаціях, нагороджував державними нагородами і присвоював почесні звання Республіки, оголошував надзвичайний

стан в окремих місцевостях Республіки, вирішував питання громадянства та надання притулку. Суттєвою відмінністю статусу Президента Республіки Крим від статусу Президента України було те, що він керував Урядом Республіки. У конституційно визначеному механізмі реалізації влади Президент Республіки Крим був досить залежним від парламенту – тільки зі згоди останнього він міг призначати та звільняти з посади членів Уряду, керівників міністерств і центральних відомств Республіки, призначати Голову Служби безпеки Республіки. Стосовно посад Віце-Прем'єра Уряду, Голови та членів Конституційного Суду, Голови та членів Верховного Суду, Голови членів Арбітражного Суду, суддів районних (міських) судів, то Президент Республіки Крим мав лише право представляти Верховній Раді Республіки кандидатури для призначення на ці посади [66].

Існування інституту президента в Криму у 1994 році не можна назвати ефективним та стабільним, внаслідок чого у 1995 році пост Президента Республіки Крим було скасовано, як такий, що не передбачений Конституцією України [80, с. 26].

Розгляд питання становлення інституту президента в Україні у 1991 – 1996 роках, був би неповним без розгляду такого його елемента як президентська вертикаль, формування якої розпочалося у 1992 році. Зміни, що відбулися на вищому рівні виконавчої влади у 1991 році, призвели до того, що у 1992 році запроваджено на рівні областей міст Києва та Севастополя, районів міст Києва та Севастополя та районів державних адміністрацій. Окрім цього, залишилися Ради народних депутатів з виконкомом у містах і селах, але не як органи виконавчої влади, а як органи місцевого самоврядування, що діяли на підставі Положення про місцеву державну адміністрацію, затвердженого Указом Президента України від 24 липня 1992 року. Було введено посаду Представника Президента України, як голови місцевої державної адміністрації [145]. Ці нормативно-правові акти вплинули на розмежування органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, побудови вертикалі виконавчої влади.

Гострі політичні дискусії з питань діяльності виконавчої влади на місцях, які виникали в 1993 році, обмежували повноваження представників очільника держави і утворених ними відповідних державних адміністрацій. Також це призвело до відновлення системи органів виконавчої влади у вигляді виконавчих комітетів відповідних Рад, які діяли на підставі Закону України “Про формування місцевих органів влади і самоврядування” від 3 лютого 1994 року [155] (нова редакція від 28 червня 1994 року). На підставі Закону України “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про формування місцевих органів влади і самоврядування” від 28 червня 1994 року [144] після виборів депутатів, голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах і обласних Рад та формування виконавчих комітетів Рад втрачає чинність Закон України “Про Представника Президента України” [150].

Наведені вище закони не лише зруйнували президентську вертикаль у вигляді державних адміністрацій, а разом з тим і прямиий вплив Президента України на виконавчу владу на місцях. Вони не дозволили реалізувати на місцях принцип поділу влади, фактично об’єднавши представницький орган з органом виконавчої влади [27].

Таким чином, є всі підстави вважати, що за період з 1991 по 1996 рік відбулися досить суттєві зміни в організації та діяльності органів державної влади України. Але Основний Закон, який зафіксував би їх, на початку 1996 року був лише у проекті [25].

Конституційна комісія в лютому 1996 року передала проект Основного Закону на розгляд парламенту разом із зауваженнями своїх членів. Проект розглядався майже три місяці, відбулося три офіційних читання [6, с. 186]. В результаті Верховна Рада України не вклалася у строки прийняття Основного Закону, передбачені Конституційним Договором. Не дочекавшись розгляду проекту Основного Закон, Л. Кучма 26 червня 1996 року видав указ про проведення 25 вересня референдуму, на який виносився проект конституції, але без доповнень, напрацьованих на пленарних засіданнях народними депутатами.

В українських владних структурах створилась напруга наслідком якої стала заява Ради національної безпеки і оборони про те, що відсутність конституції становить загрозу національній безпеці України. Ця заява була сприйнята парламентом як загроза використання збройних сил проти Верховної Ради для силового розпуску парламенту [17].

За можливості такої небезпеки Верховна Рада України майже протягом доби проводила засідання і 28 червня 1996 року о 9 годині 33 хвилини Конституцію України і закон про введення її в дію було прийнято. За проголосували 338 депутатів, проти – 18, утрималося – 5, не голосувало – 26 [37, с. 61].

Прийнята конституція [79] стала компромісом між очільником держави та парламентом щодо їхніх повноважень. Вона зберегла президентсько-парламентарний різновид змішаної форми республіканського правління з розширенням повноважень парламенту щодо формування уряду порівняно з Конституційним Договором.

У Конституції України 1996 року [79] міститься окремий розділ “Президент України”, який безпосередньо визначає статус очільника держави, окреслює коло його повноважень, регламентує порядок обрання президента та припинення його повноважень, зазначає форми співпраці голови держави з органами законодавчої та виконавчої влади, участь у формуванні судової гілки влади тощо.

Статус Президента України у загальному вигляді визначається у статті 102 Конституції України: “Президент України є головою держави і виступає від її імені” [79]. Відповідно до Основного Закону президент не належить до жодної з гілок державної влади. При цьому він не знаходиться і над ними. Тобто президент виступає рівноправним органом держави у системі вищих органів влади.

В наукових колах сформувались кілька поглядів на повноваження Президента України відповідно до Основного Закону. Так, А. Кудряченко

виділяє такі шість груп повноважень президента: представництво; державне управління; законодавчий сегмент; судова галузь; громадянство; надзвичайні повноваження [88, с. 9]. П. Шляхтун виокремлює повноваження Президента України відповідно до основних напрямів державної діяльності – законодавчої, виконавчої, судової і зовнішньополітичної [203, с. 390]. В. Шаповал виділяє повноваження очільника держави у відносинах з органами законодавчої, виконавчої та судової влади [195]. Н. Плахотнюк поділяє повноваження президента на одноособові та розподілені [129]. І. Костицька виокремлює наступні президентські повноваження: установчі, номінаційні, нормотворчі, контрольні, зовнішньополітичні, військові, нагородні [80, с. 37]. У дисертаційному дослідженні С. Сербогіна виділяє повноваження Президента України у галузях: державного будівництва, законодавчої діяльності, забезпечення конституційної законності, обороноздатності та національної безпеки, забезпечення основних прав і свобод громадян, зовнішньої політики та міжнародних відносин, нагородної політики [166, с. 10].

Виходячи з вище вказаних класифікацій можна доцільно систематизувати повноваження Президента України відповідно до основних напрямів державної діяльності – виконавчої, законодавчої, судової, зовнішньополітичної, національної безпеки та оборони держави [166].

У частині виконавчої влади Президент України:

- призначає за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України;
- припиняє повноваження Прем'єр-міністра України та приймає рішення про його відставку (п. 9 ст. 106) (Президент України призначає Прем'єр-міністра за згодою парламенту, а от рішення про його відставку не потребує згоди парламенту, тобто здійснює на власний розсуд);
- призначає за поданням Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій та припиняє їхні повноваження на

- цих посадах (п. 10 ст. 106) (слід відзначити, що Президент України припиняє повноваження наведених вище посадових осіб на власний розсуд);
- призначає половину складу Ради Національного банку України та Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (п. 12, 13 ст. 106);
 - скасовує акти Кабінету Міністрів України та акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим (п. 16 ст. 106);
 - має повноваження скасовувати рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України (ч. 8 ст. 118);
 - присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини (п. 24 ст. 106);
 - нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними (п. 25 ст. 106) [79].

Президент України у частині законодавчої влади може:

- достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися (ч. 2 ст. 90);
- підписує та оприлюднює прийняті Верховною Радою України закони протягом п'ятнадцяти днів (у разі накладення вето на закон і його подолання парламентом, Президент України зобов'язаний його підписати та оприлюднити протягом десяти днів) (ч. 2, 4 ст. 94);
- має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (причому це сильне вето: для його подолання необхідна кваліфікована більшість голосів у 2/3 від конституційного складу парламенту) (ч. 2, 4 ст. 94);
- має право законодавчої ініціативи (якщо законопроекти, визначені ним як невідкладні, парламент розглядає позачергово) (ст. 93); видає укази і розпорядження, які є обов'язковими на території України (ч. 3 ст. 106) [79].

У частині судової влади Президент України:

- призначає третину складу Конституційного Суду України (п. 22 ст. 106); здійснює перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років (ч. 1 ст. 128);
- призначає три члена Вищої Ради правосуддя (ч. 2 ст. 131);
- здійснює помилювання (п. 27 ст. 106). Президент України також призначає за згодою Верховної Ради України на посаду Генерального прокурора України та звільняє його з посади (п. 11 ст. 106) (знову ж Президент України припиняє повноваження Генерального прокурора на власний розсуд, що означає фактичне підпорядкування очільнику держави всієї Прокуратури України) [79].

У зовнішньополітичній діяльності держави, Відповідно до Основного Закону, Президент України наділяється наступними повноваженнями:

- представляє державу в міжнародних відносинах;
- здійснює її керівництво зовнішньополітичної діяльності;
- веде переговори та укладає міжнародні договори України (п. 3 ст. 106);
- приймає рішення про визнання іноземних держав (п. 4 ст. 106);
- призначає та звільняє голів дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях;
- приймає ввірчі та відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав (п. 5 ст. 106) [79].

Президент України у напрямках національної безпеки та оборони держави є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України:

- призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань;
- здійснює керівництво національної безпеки та оборони держави (п. 17 ст. 106);
- очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 18 ст. 106); забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави (п. 1 ст. 106);

- вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та приймає рішення про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти України (п. 19 ст. 106);
- приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (п. 20 ст. 106);
- приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України (п. 21 ст. 106) [79].

За Конституцією України 1978 року та Конституційним Договором до виключної компетенції Президента України включались зовнішньополітична діяльність, національна безпека та оборона держави. З прийняттям нової конституції самостійність очільника держави в цих напрямках дещо обмежувалася через наявність інституту контрасигнатури [79].

За Конституцією 1996 року уряд відповідальний не лише перед головою держави, а й перед парламентом. Тобто мала місце подвійна політична відповідальність Кабінету Міністрів, який не має правових чи політичних засобів впливу на них. Засобами впливу мали б бути інститут контрасигнатури та постійно діюча парламентська більшість. Інститут контрасигнації встановлений у частині 4 статті 106 Конституції України: “Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 3, 4, 5, 8, 10, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 23, 24 цієї статті, скріплюються підписами Прем’єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання” [79]. Тобто акти Президента України стають обов’язковими лише за умови підписання їх відповідними посадовими особами виконавчої влади. Однак встановлений інститут контрасигнатури не міг бути засобом впливу уряду на очільника

держави через цілковиту залежність Прем'єр-міністра та міністрів України від Президента України. Вони просто не могли ставити питання про узгодження дій очільником держави з урядом, тому що цілковито залежали від нього та практично у будь-який час могли бути відправлені ним у відставку. Тому беззастережно контрасигнували будь-який акт очільника держави. Стосовно постійно діючої парламентської більшості, на яку у своїй діяльності міг би спиратися уряд, і через яку він міг би впливати на парламент, та її у Верховній Раді України взагалі не існувало, що було пов'язано з порядком її формування і позапарламентським способом формування Кабінету Міністрів України, за якого не було потреби в існуванні такої більшості [56, с. 20].

Повноваження Президента України припиняються достроково у разі: смерті, за станом здоров'я, відставки, імпічменту (ст. 108). За Конституцією 1996 року передбачається, що у разі дострокового припинення повноважень президента виконання його обов'язків покладається на Прем'єр-міністра України (ст. 112) [79].

Нова Конституція України, прийнята, як відомо, під тиском Президента України Л. Кучми, по суті, повністю підпорядкувала йому виконавчу владу, що створило передумови для встановлення в державі авторитарного політичного режиму. Водночас, не визнаючи Президента України головою виконавчої влади, Конституція зняла з нього відповідальність за її функціонування, у тому числі за діяльність Кабінету Міністрів. Не впливаючи істотно на формування Кабінету Міністрів, Верховна Рада не мала підстав для його підтримання, що зумовлювало нестабільність діяльності уряду та його часті відставки, у тому числі за рішенням Верховної Ради.

Отже, Конституція України 1996 року не розв'язала всіх проблем влади. Її положення навіть посилили конфліктність виконавчої та законодавчої влади, що негативно вплинуло на дієздатність держави. Це викликало необхідність в конституційній реформі, зумовлену трьома основними причинами:

- широким обсягом конституційних повноважень Президента України в усіх напрямках державної діяльності;
- нестабільністю і слабкістю уряду, який здійснював подвійну політичну відповідальність – перед парламентом і очільником держави, і не мав конституційно-правових засобів зворотного впливу на них;
- недосконалістю системи місцевого самоврядування в частині його матеріально-фінансового забезпечення, розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій, відсутності в районних та обласних рад власного виконавчого органу.

З огляду на це, головним завданням конституційної реформи мало бути внесення змін до Основного Закону з метою вдосконалення взаємовідносин між вищими органами державної влади – Кабінетом Міністрів, Верховною Радою та Президентом України [17].

24 грудня 1998 року фракція комуністів, критикуючи Конституцію України за недемократичність, офіційно подала на розгляд парламенту проект закону про внесення змін до Конституції, в якому пропонувалося скасувати інститут президента і розширити повноваження Голови Верховної Ради [58, с. 80]. Згідно з проектом планувалося, по-перше, перетворити Кабінет Міністрів в вищий орган виконавчої влади, який би був підзвітний Верховній Раді. По-друге, розширити повноваження депутатів місцевих рад, паралельно ліквідуючи регіональні державні адміністрації. Для розгляду даного проекту необхідне було рішення Конституційного Суду про відповідність його нормам діючого Основного Закону. 14 січня 1999 року 237 парламентаріїв проголосували за відправлення проекту на розгляд до Конституційного Суду [58, с. 87].

Згодом, у 2000 році склалася парадоксальна політична ситуація, сутність якої полягала в тому, що, з одного боку, і влада, і опозиція заявляли про необхідність реформи, а з другого боку, між владою і опозицією існувала гостра конфронтація, яка унеможлилювала початок ефективного реформування.

Головною проблемою в політичній системі України була невідповідність політичної практики зафіксованим в Конституції нормам. Можливо, наслідком такої боротьби за ще більший вплив було рішення Л. Кучми у 2000 році про проведення Всеукраїнського референдуму за народної ініціативи, за яким мало бути винесено на обговорення п'ять питань:

1) надання президенту додаткових повноважень щодо розпуску Верховної Ради, якщо впродовж місяця не буде сформована постійно діюча парламентська більшість або якщо протягом трьох місяців вона не затвердить проект Державного бюджету;

2) скасування депутатської недоторканності;

3) скорочення кількості народних депутатів з 450 до 300;

4) заснування верхньої палати парламенту як представника інтересів регіонів;

5) висловлення вотуму недовіри уряду і з цього приводу розпуск Верховної Ради Президентом України за ініціативи самого уряду та ухвалення Конституції на референдумі [157, с. 5-6].

Президент України вважав, що референдум покликаний вирішити нагальні проблеми держави.

У березні 2000 року Конституційний Суд виніс рішення щодо референдуму, основні положення рішення наступні:

- референдум правомочний;
- його рішення (як форма волевиявлення) обов'язкові для виконання;
- виконувати ці рішення слід у суворій відповідності з процедурою, яка прописана в Конституції України;
- але не всі положення президентського указу конституційні [157, с. 2].

(Було знято два питання, що стосувалися висловлення вотуму недовіри уряду і з цього приводу розпуску Верховної Ради Президентом України та прийняття Конституції на референдумі).

Всеукраїнський референдум за народною ініціативою відбувся 16 квітня 2000 року. Незважаючи на прогнози політиків та політологів, які прогнозували негативне ставлення населення до референдуму та винесених на нього питань, громадяни незалежної України не тільки активно пішли на референдум, а й практично одностайно підтримали його зміст. Однак результати референдуму втілити у життя так і не вдалося, тому що їх ,відповідно до діючою на той час Конституцією, мав впровадити парламент. І не зважаючи на результати волевиявлення у сесійній залі конституційної більшості голосів з даного питання зібрати не вдалося. Відкрито виступити проти тих, хто їх обрав, депутати не могли, тому могли лише відтягувати прийняття рішення. Не зміг на ситуацію вплинути навіть очільник держави [89].

Проте президент розумів важливість продовження конституційного процесу. Так, у своєму посланні до Верховної Ради 30 квітня 2002 року він підкреслював: “Важливим завданням наступного періоду є проведення конституційної реформи. У поєднанні з адміністративною реформою вона має усунути наявну розбалансованість між трьома гілками влади – законодавчою, виконавчою, судовою, забезпечити їх ефективну співпрацю. Основою конституційної реформи має стати імплементація результатів референдуму”. І 12 травня 2002 року на розгляд народних депутатів був внесений проект закону “Про внесення змін і доповнень до Конституції України”. Він не передбачав парламентарно-президентську республіку, а мав метою залишити голову держави майже без права реального впливу на ситуацію в Україні [51, с. 5-12].

У своєму зверненні з нагоди Дня Незалежності 24 серпня 2002 року Л. Кучма знову нагадав про необхідність конституційного реформування. Політичну частину його виступу можна розділити на дві складові: корегування політичної системи й радикальна конституційна реформа. Реалізація першої частини вимагала внесення змін до Конституції, а друга передбачала фактичне ухвалення нової Конституції держави [205, с. 40].

У жовтні 2002 року було створено Комісію для підготовки законопроектів про внесення змін до Конституції України та виборчих законів з метою забезпечення здійснення політичної реформи. Повністю перекладати дії в питанні конституційного процесу на народних депутатів очільник и відмовлявся. І тому 6 березня 2003 року ним до Верховної Ради було подано проект Закону “Про внесення змін до Конституції України”. Даний проект знову викликав неоднозначне ставлення зі сторони народних обранців [132, с. 23-34]. Одночасно президентом було видано Указ “Про винесення на всенародне обговорення проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України” для визначення позиції громадян України стосовно питань перерозподілу конституційних повноважень між Президентом України, Верховною Радою України і Кабінетом Міністрів України, переходу від президентсько-парламентарної до парламентарно-президентської форми правління та інших основних положень проекту [137].

Не було чіткого розуміння збирається Л. Кучма змінювати Основний Закон шляхом прямої імплементації результатів референдуму, чи президент поки запрошує до дискусії не лише політиків, але й широкі верстви населення. Зрозуміло було тільки те, що для цього і було підписано Указ про винесення на всенародне обговорення проекту згаданого Закону [44].

Після всенародного обговорення проекту закону “Про внесення змін до Конституції України” були внесені наступні поправки, а саме [44, 36, 69]:

- знято пропозицію про запровадження в державі двопалатного парламенту;
- залишено існуючу кількість народних депутатів;
- відмінено норму прямого прийняття законів всенародним референдумом.

Наступним кроком у питанні конституційної реформи стало внесення у липні 2003 року президентського проекту на розгляд до парламенту. Однак 23 серпня 2003 року Верховна Рада України відкликала даний проект через його критику. А у вересні 2003 року Голова Верховної Ради В. Литвин повернув голові держави його законопроект щодо внесення змін до Конституції України.

На протигагу президентському проекту, опозиція у Верховній Раді вважала за необхідне направити на розгляд до Конституційного Суду ще й парламентський проект. Однак він не набрав необхідної кількості голосів депутатів. Це призвело до блокування роботи парламенту і тому Голова Верховної Ради В. Литвин закрити засідання. Парламентський проект було направлено на розгляд Конституційного суду 12 липня 2003 року після прийняття постанови, за якою даний проект міг бути направлений до суду без голосування народними депутатами [36, с. 81].

Окрім цих двох проектів стосовно внесення змін до Основного Закону, на початку липня 2003 року у Верховній Раді був зареєстрований законопроект “Про внесення змін до Конституції України” за №3207-1, внесений народними депутатами А. Матвієнком, О. Морозом, В. Мусіякою, А. Мартинюком та ін. У цьому законопроекті містилися зміни щодо 31 статті Конституції. Також пропонувалося посилити роль парламенту та уряду. Більш детально розглядалася взаємна відповідальність законодавчої та виконавчої влади за наслідки своєї діяльності [121, с. 14]. 30 жовтня 2003 року Конституційний суд визнав цей проект таким, що не суперечить Основному Закону.

Наступним на розгляд до парламенту було подано проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 4 вересня 2003 року [139]. Даний проект, зареєстрований під № 4105, підготував лідер фракції соціалістів О. Мороз. Він мав ще одну назву “законопроект Медведчука – Симоненка”. Цей документ передбачав, що президентські вибори 2004 року проходять всенародно, а починаючи з 2006 року очільника держави обиратиме Верховна Рада. За проектом № 4105 конституційної реформи передбачалося збереження за президентом таких важелів впливу, зокрема на Верховну Раду [121, с. 19; 139]:

- право законодавчої ініціативи;
- право визнавати деякі законопроекти як невідкладні, які парламент мусить розглянути позачергово;

- право вето;
- право вимагати скликання позачергової сесії Верховної Ради;
- право достроково припиняти повноваження Верховної Ради, якщо:
 - а) не буде сформовано коаліцію депутатських фракцій протягом місяця,
 - б) протягом двох місяців після відставки Кабінету Міністрів не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів,
 - в) протягом місяця однієї сесії не можуть розпочатися пленарні засідання;
- право звертатися до Конституційного суду стосовно встановлення конституційності законів Верховної Ради України;
- внесення за пропозицією коаліції депутатських фракцій подання про призначення прем'єр-міністра;
- внесення подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України та Голови Служби безпеки України;
- найважливіше – Президент України обирається Верховною Радою [139].

19 вересня 2003 року був зареєстрований ще один проект за № 4180 щодо змін Основного Закону. Головною відмінністю цього законопроекту від попереднього було те, що пропонувалася норма, відповідно до якою Президент України мав обиратися Верховною Радою в останній четвер жовтня 2004 року, а наступні вибори проводитимуться в 2007 році. За цим проектом парламенту також належала вирішальна роль у формуванні уряду. Кандидатуру на призначення прем'єр-міністра вносив президент за пропозицією коаліції депутатських груп після відповідних консультацій з їх головами. Коаліція формувалася у парламенті як результат поєднання спільних політичних позицій та мала становити конституційну більшість у Верховній Раді. Глава держави лише призначав міністра оборони та міністра закордонних справ. Інші міністри затверджувалися за поданням голови уряду [121, с. 13].

Всі три законопроекти були направлені до Конституційного суду і визнані як такі, що відповідають Основному Закону, що дає змогу говорити про новий

етап у проведенні конституційної реформи з кінця 2003 року. Найбільші суперечки викликало питання щодо повноважень майбутнього президента і прем'єр-міністра. Підтримуючи конституційну реформу, президент Л. Кучма 2 квітня 2004 року у своєму виступі на Всеукраїнському громадянському форумі сказав: “Ті зміни, що вносяться до Конституції України, не дозволять нікого наділити надмірною владою – ні президента, ні Верховну Раду, ні уряд” [91, с. 1-2].

8 квітня 2004 року через нестачу голосів (у ході голосування не вдалося отримати конституційної більшості голосів депутатів (лише 294 за необхідних 300) було відхилено законопроект № 4105. Спікер В. Литвин відмовив соціалістам в повторному слуханні законопроекту, мотивуючи це тим, що за Конституцією України це можливо було зробити лише через рік. Інші законопроекти також були відхилені [91, с. 14].

На Погоджувальній раді депутатських груп та фракцій 27 травня 2004 року було утворено робочу групу на чолі з Першим заступником Голови Верховної Ради А. Мартинюком. Нею, на базі існуючих проектів №3207-1, №4105 і №4180, було розроблено новий компромісний проект змін до Конституції. Проект №4180 був основою нового проекту і за нього 23 червня 2004 року було проголосовано для направлення до Конституційного Суду України. 12 жовтня 2004 року Конституційний Суд України дійшов висновку, що даний проект відповідав нормам Основного Закону і в найближчому майбутньому мав бути ухвалений конституційною більшістю. Ситуація ускладнилася в зв'язку з розпадом пропрезидентської більшості, а тому було неможливим проголосувати за внесення конституційних змін. Надії були на те, що ближче до президентських перегонів вималюється чітка картина щодо майбутнього переможця і у випадку, якщо влада не буде ним задоволена, все ж спробувати зібрати 300 голосів для обмеження майбутніх повноважень президента [36, с. 84].

Президентські вибори в Україні 2004 року здійснили подальший вплив на розвиток конституційної реформи. Законопроект щодо змін в Основному Законі став частиною компромісу між опозицією і владою під час Помаранчевої революції. Верховний Суд скасував результати другого туру голосування, за якими переможцем президентських перегонів оголошувався провладний кандидат В. Янукович. На позачерговому засіданні Верховної Ради 307 депутатів із 415 присутніх в залі ухвалили постанову про визнання недійсними результати другого туру голосування та висловили недовіру ЦВК через порушення у її роботі [149, с. 2]. Цією ж постановою було затверджено винесення на обговорення Верховної Ради на початок грудня 2004 року законопроекту про внесення змін до Конституції за №4180.

Повторне голосування з виборів Президента України було призначене на 26 грудня 2004 року. За результатами повторних виборів Президентом України став В. Ющенко, який набрав 51,99 відсотка голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Натомість В. Янукович отримав 44,20 відсотка голосів виборців [148].

8 грудня 2004 року на позачерговій сесії Верховна Рада ухвалила “в пакеті” Закон України “Про внесення змін до Конституції України” (№ 4180) [138]. Відповідно до цього закону Україна з президентсько-парламентарної республіки ставала парламентарно-президентською. Різниця між цими різновидами змішаної форми правління полягає в тому, хто відіграє визначальну роль у формуванні і функціонуванні уряду – парламент (парламентарно-президентська республіка) чи президент (президентсько-парламентарна республіка) [147, с. 66; 148].

У сегменті виконавчої влади, за оновленою Конституцією України, повноваження Президента України звузилися. Вирішальну роль у формуванні Кабінету Міністрів України стала відігравати Верховна Рада України, а не Президент України. Верховна Рада стала призначати не тільки Прем’єр-міністра України, а й, за поданням Прем’єр-міністра, інших членів Кабінету Міністрів

(крім Міністра оборони і Міністра закордонних справ, які призначалися парламентом за поданням Президента України). Наведемо відповідне конституційне положення: “Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України. Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України” (ч. 2-4 ст. 114) [138]. Іншими словами відповідно до конституційної реформи Президент України лише вносить до парламенту подання про призначення Прем'єр-міністра України. Причому його кандидатуру Президент України обирає за пропозицією коаліції депутатських фракцій у парламенті, а не на власний розсуд, як це визначала Конституція 1996 року. Глава держави також позбавлявся права призначати за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів.

Якщо у відповідності до Конституції 1996 року Кабінет Міністрів України складав повноваження перед новообраним Президентом України (ч. 1 ст. 115), то тепер унаслідок конституційної реформи він складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України (ч. 1 ст. 115) [138].

В новій редакції збережена норма, відповідно до якою існувала подвійна політична відповідальність уряду – перед президентом та парламентом, настання якої означає його відставку. Основний Закон встановлював: “Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією” (ч. 2 ст. 113) [138]. Якщо відповідно до

Конституцією 1996 року Президент України міг відправити Прем'єр-міністра України (а значить, й увесь склад Кабінету Міністрів України) у відставку: “Прем'єр-міністр України зобов'язаний подати Президентові України заяву про відставку Кабінету Міністрів України за рішенням Президента України...” (ч. 6 ст. 115) [79], то відповідно до конституційними змінами він міг лише запропонувати Верховній Раді розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів і вже вона мала вирішувати питання про його відставку (ч. 3 ст. 115), а “Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України” (ч. 1 ст. 87) [138].

Окрім того, Президент України позбавлявся права скасування актів Кабінету Міністрів України (п. 16 ч. 1 ст. 106), а міг тільки зупинити їх дію з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 15 ч. 1 ст. 106) [138]. Також конституційні зміни до Основного Закону позбавляли Президента України за поданням голови уряду утворювати, реорганізовувати та ліквідувати міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Відповідні повноваження передавалися Кабінету Міністрів України (п. 9 ст. 116) [138]. Натомість парламентарі залишили за президентом право призначати голів державних адміністрацій за поданням Кабінету Міністрів України.

Згідно з конституційної реформи повноваження Президента України у сегменті законодавчої влади зазнали певних змін. Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо: 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції; 2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано

персональний склад Кабінету Міністрів України; 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися (ч. 2 ст. 90). Глава держави має право вето щодо прийнятих парламентом законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) (п. 22 ст. 106) [138].

У сфері судової влади Президент України наділяється правом не лише призначати (відповідно до Конституцією 1996 року), а й звільняти третину складу Конституційного Суду України (п. 22 ст. 106). Унаслідок конституційної реформи Президент України позбавлявся права призначення та звільнення на посаду Генерального прокурора України. Він може здійснити відповідні повноваження тільки за згодою Верховної Ради України (п. 11 ст. 106) [138]. Це означало виведення Генерального прокурора України із фактичного підпорядкування Президенту України.

У зовнішньополітичній діяльності, національній безпеці та обороні держави повноваження Президента України не зазнали суттєвих змін.

Згідно з конституційної реформи 2004 року застосування інституту контрасигнування значно звузилося: “Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем’єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання” [138]. Зазначені пункти стосуються, відповідно:

- призначення та звільнення голів дипломатичних представництв України в інших державах та при міжнародних організаціях;
- прийняття вірчих і відкличних грамот дипломатичних представників іноземних держав (п. 5 ст. 106);
- очолювання Ради національної безпеки і оборони України (п. 18 ст. 106);
- прийняття у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, оголошення у разі необхідності окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації (п. 21 ст. 106); утворення судів (п. 23 ст. 106) [138].

За оновленою Конституцією України у разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання його обов'язків покладалося на Голову Верховної Ради України, а не, як раніше, на Прем'єр-міністра України.

Таким чином, унаслідок конституційної реформи Президент України позбавлявся дієвих важелів впливу на Верховну Раду та Кабінет Міністрів України. Значне звуження кола повноважень Президента України В. Ющенко у частині виконавчої влади на користь Верховної Ради та Кабінету Міністрів, який вже не міг бути відправлений очільником держави у відставку, призвело до різкого загострення стосунків між президентом, з одного боку, парламентом та урядом – з іншого, та незаконне дострокове припинення Президентом України В. Ющенком повноважень Верховної Ради у квітні 2007 року [17].

Подальші зміни повноважень Президента України та закріплення його зміненого статусу диктувалися політичними подіями. У 2010 році 252 парламентарі звернулися до Конституційного Суду з приводу встановлення відповідності Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV [138] Основному Закону. 30 вересня 2010 року Конституційний Суд прийняв рішення № 20-рп/2010, у якому зазначалося: “1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття” [181]. Рішення Конституційного Суду поновлювало дію Конституції України у редакції 1996 року. Україна ставала президентсько-парламентарною республікою. Відповідно повноваження очільника держави розширювалися. Визначальну роль у формуванні і функціонуванні Кабінету Міністрів України став відігравати Президент України, йому фактично підпорядковувався Кабінет Міністрів, тобто вся вертикаль виконавчої влади.

Після парламентських виборів у жовтні 2012 року відбулося формування у Верховній Раді України більшості на основі фракції Партії регіонів. Це дозволило Президенту України В. Януковичу здійснювати вплив не лише на

виконавчу владу, а й на законодавчу. Глава держави також мав безпосередній вплив на судову гілку влади, тому що володів повноваженнями щодо призначення суддів строком на п'ять років (парламент обирав суддів безстроково) [25].

Після політичних подій у 2013-2014 років та “Революції Гідності” було ухвалено Закон України “Про відновлення дії окремих положень Конституції України” від 21 лютого 2014 року № 742-VII [136]. Законом відновлювалася дія Законів України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV [138], від 1 лютого 2011 року № 2952-VI [142], від 19 вересня 2013 року № 586-VII [143]. За конституційними змінами в Україні натомість президентсько-парламентарної відновлювалася парламентарно-президентська форма республіканського правління [25].

Законом України “Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” від 1 лютого 2011 року № 2952-VI [142] передбачалося змінити у частині 5 статті 103 положення “Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Президента України” (за Конституцією 1996 року) [79] та “Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Президента України” (відповідно до Законом “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року) [138] на “Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України” [142]. За законом продовжувався строк повноважень виборних органів державної влади та місцевого самоврядування з чотирьох до п'яти років і уточнювалися строки проведення чергових виборів до таких органів.

25 травня 2014 року відбулися позачергові президентські вибори. П. Порошенко став Президентом України. Одним із перших кроків Президента

України П. Порошенка у продовженні конституційної реформи в Україні було утворення Конституційної Комісії і підготовки її робочою групою проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” [140]. 1 липня 2015 року даний законопроект був внесений Президентом України до Верховної Ради і зареєстрований за № 2217а [142].

Якщо за Конституцією України “Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села” (ч. 1, 2 ст. 133), то за законопроектом “Систему адміністративно-територіального устрою України складають адміністративно-територіальні одиниці: громади, райони, регіони” (ч. 1, 2 ст. 133) [140].

Згідно із законопроектом “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” основні повноваження щодо місцевого самоврядування зосереджуються на базовому рівні у громади. Районна і обласна рада, як і за Конституцією України, визначаються “органами місцевого самоврядування, що відповідно представляють і реалізують спільні інтереси територіальних громад району, області” (ч. 7 ст. 140), але їхні повноваження обмежуються [140]. До повноважень територіальних громад належить:

- управління майном, що є комунальною власністю;
- затвердження та контроль за бюджетом відповідної громади;
- затвердження та контроль за програмами соціально-економічного та культурного розвитку;
- встановлення місцевих податків і зборів;
- забезпечення реалізації результатів місцевих референдумів;
- утворення, реорганізація та ліквідація комунальних підприємств, організацій, установ;
- вирішення інших питань місцевого значення (ч. 1 ст. 143) [140].

Український дослідник В. Колох зазначає, що децентралізація влади реалізується за принципом “сильні громади – слабкі регіони”, обласні і районні ради крім права на формування власного виконавчого комітету конституційно від неї нічого додатково не отримують. Навпаки, вони втрачають повноваження затверджувати районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами [55, с. 213].

Повноваження Президента України щодо призначення на посаду та звільнення з посади префектів (за поданням Кабінету Міністрів), скасування виданих ним актів свідчать про досить сильні позиції очільника держави в системі місцевої влади. Але ще більше їх посилюють передбачені законопроектом про конституційні зміни повноваження Президента України щодо зупинення і дострокового припинення повноважень органів місцевого самоврядування, зупинення дії та скасування виданих ними актів, яких він не мав раніше [140].

Проект закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” містить також деякі уточнення щодо виборів органів місцевого самоврядування. Зокрема, передбачено, що строк повноважень голови громади, депутатів ради громади, районної, обласної ради, обраних на чергових виборах, становить чотири роки (ч. 5 ст. 141) [140]. Такий строк неодноразово змінювався: в редакції Конституції України 1996 року [79] становив чотири роки; в редакції Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV [138] – п’ять років; в редакції Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” від 1 лютого 2011 року № 2952-VI [142] – п’ять років (дія обох законів була відновлена Законом України “Про відновлення дії окремих положень Конституції України від 21 лютого 2014 року

№ 742-VII [136]). Жодних пояснень щодо скорочення строку повноважень голів громад та депутатів місцевих рад з п'яти до чотирьох років у Пояснювальній записці до законопроекту немає. Отже, відповідно до законопроекту “Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)” [140] Президент України наділявся широкими повноваженнями щодо впливу на місцеве самоврядування: мав право призначати на посаду та звільняти з посади за поданням Кабінету Міністрів України префектів; скасовував акти префектів із конституційно визначеного кола повноважень; зупиняв у визначених випадках дію актів місцевого самоврядування; тимчасово зупиняв повноваження голови громади, складу місцевої ради та призначав тимчасового державного уповноваженого; звертався з поданням до Верховної Ради України щодо дострокового припинення повноважень голови громади, місцевої ради та призначення їх позачергових виборів. Законопроект критично сприйняли народні депутати і його так, і не було прийнято парламентом [140].

Виходячи з подальших результатів роботи Конституційної Комісії, в Основному Законі все ж таки відбулися зміни щодо децентралізації. Було прийнято Закони України “Про співробітництво територіальних громад” від 2014 року [152], “Про добровільне об’єднання територіальних громад” від 2015 року [146], Концепцію реформ місцевого самоврядування та територіальної організації влади від 2014 року [153] та зміни до Бюджетного і Податкового кодексів. Перевагами децентралізації є:

- розширення кола суб’єктів територіальних громад;
- наданням їм автономного статусу і права самостійно розпоряджатися своїми фінансами;
- чітке розмежування повноважень держави і територіальних громад;
- створення свого власного виконавчого органу тощо.

Наступним етапом конституційної реформи є схвалення у червні 2016 року Верховною Радою Закону України “Про внесення змін до Конституції України (про правосуддя)” [141]. Головне завдання судової реформи –деполітизація та

забезпечення незалежності судової влади. Розв'язується вона передусім через зміну порядку призначення на посаду судді. У законі зазначається: “Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом” (ч. 1 ст. 128), причому “Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом” (ч. 2 ст. 128) [141]. Згідно з чинними конституційними нормами “Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України безстроково в порядку, встановленому законом” (ч. 1 ст.128) [141]. Тобто, парламент усувається від призначення на посаду судді, що має сприяти деполітизації та забезпеченню незалежності судової влади. Згідно з іншими конституційними змінами щодо правосуддя передбачається [140, 141]:

- скасування випробувального терміну для суддів як засобу політичного тиску;
 - ліквідація спеціалізованих судів і створення на їх основі підрозділів Верховного Суду України, що призведе до єдності судової гілки влади;
 - створення нових інструментів для запобігання корупції в судовій системі (декларація доброчесності судді, підвищення заробітної плати) тощо.
- Докладний аналіз судової реформи виходить за межі даного дослідження.

Весною 2019 року відбулися президентські вибори. Президентом України було обрано В. Зеленського. Обраний очільник держави наділяється функціями та повноваженнями, які передбачені за парламентарно-президентської форми правління. Ця форма правління суттєво обмежує повноваження голови держави щодо формування і функціонування уряду, порівняно з президентсько-парламентарної республіки. Однак за Президентом України зберігаються значні повноваження у частині законодавчої (право звертатися із щорічними і позачерговими посланнями до парламенту, право призначати позачергові вибори до Верховної Ради, право розпускати парламент, право накладати вето

на закони, право законодавчої ініціативи, право звертатися до Конституційного суду з приводу встановлення відповідності Основному Закону правових актів Верховної Ради), так і виконавчої (внесення до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України, призначення голів місцевих державних адміністрацій за поданням Кабінету Міністрів України, зупинення дії актів уряду з мотивів їх неконституційності, скасування рішень місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України) влади.

Для того, щоб уникнути розширення президентських повноважень та забезпечити баланс у взаємовідносинах між гілками державної влади, як це було раніше, необхідно реформувати інститут президента в Україні. Як зазначає ряд вітчизняних науковців (С. Бостан [10], П. Мироненко [109], С. Серьогіна [167], В. Колюх [54]), це можливо при переході до запровадження парламентарної форми республіканського правління в Україні, яка передбачає обмеження конституційних повноважень Президента України.

Так, П. Мироненко зазначає, що запровадження в Україні парламентарно-президентської форми правління супроводжується суттєвими труднощами, тому що така форма правління може реально функціонувати лише за умов існування сформованої і стабільної партійної системи. Змішана форма правління дає змогу підпорядкувати уряд законодавчій гілці влади, що передбачає інституційний розвиток в напрямі парламентарної форми правління з обов'язковим виробленням дієвих парламентських засобів контролю над урядом; інструментів впливу виконавчої влади на законодавчу, збереження пропорційної виборчої системи. При цьому слід пам'ятати, що жодна з форм правління не здатна повністю гарантувати стабільний та демократичний розвиток країни. Проте парламентарна форма республіканського правління передбачає таку інституційну організацію, яка здатна збалансувати повноваження всередині владного трикутника “президент – парламент – уряд” [109, с. 189-190].

Як справедливо зазначає В. Колох, запровадження парламентарної республіки сприяє подоланню в Україні дуалізму виконавчої влади шляхом обмеження повноважень Президента України щодо формування Кабінету Міністрів України і керівництва місцевими державними адміністраціями [54, с. 173].

Перехід України до парламентарної форми правління, вважає С. Бостан, має два позитивні наслідки:

- “слабкість” статусу президента як очільника парламентарної держави не призведе до запеклої політичної боротьби, що відбувалася між основними кандидатами на президентських виборах й, по суті, зумовила розкол українського суспільства;
- перенесення політичної боротьби між кандидатами на пост президента в парламент (або ж, як у Німеччині, до спеціальної виборчої колегії), з одного боку, не призвело б до розколу суспільства, а з іншого – дозволило б державі зекономити значні кошти, витрачені на вибори очільника держави [10, с. 455].

Але при всіх цих позитивних наслідках перехід до запровадження парламентарної форми правління в Україні можливе при розвинутій партійній системі, як, скажімо, у тій же Німеччині, та відповідного досвіду організації й функціонування державного механізму на основі гнучкого поділу влади, який передбачає тісну співпрацю гілок законодавчої і виконавчої влади [10, с. 455].

Отже, перехід до запровадження в Україні парламентарної форми правління, яка обмежуватиме конституційні повноваження Президента України, передбачає: послаблення права вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів, яке може бути подоланим більшістю голосів від конституційного складу Верховної Ради України; контрасигнування більшості актів Президента України Прем'єр-міністром України та міністрами; призначення Верховною Радою Міністра оборони України і Міністра закордонних справ України за поданням не Президента України, а Прем'єр-

міністра України; обмеження права законодавчої ініціативи Президента України, тільки тими питаннями, які стосуються національної безпеки, оборони і міжнародних відносин; призначення голів місцевих державних адміністрацій на посаду і звільнення з посади не Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України, а Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України [10, с. 462].

Зазначене в розділі дипломної роботи свідчить, що зміна конституційно-правового статусу Президента України відбувається разом з трансформацією форми державного правління. Насамперед це пов'язано з тим, що Україна стала незалежною державою не так давно і її суспільство є перехідним, причому не тільки в економічному, соціальному, культурному, а й в загальнополітичному відношенні [82, с. 34-39].

Аналіз становлення інституту президента в Україні дозволяє зробити наступні висновки.

1. Становлення інституту президента в Україні пов'язане з історією української державності. 5 липня 1991 року була введена посада Президента України. Це призвело до конституційного закріплення принципу поділу державної влади і зміни форми державного правління. На зміну радянській республіці був запроваджений парламентарно-президентський різновид змішаної республіки. За конституційно-правовим статусом Президент України був очільником держави і головою виконавчої влади, а парламент здійснював вирішальний вплив у процесі формування і функціонування уряду.
2. Відразу після заснування поста очільника держави та обрання Президентом України Л. Кравчука розпочалося політичне суперництво між ним та парламентом за владу, передусім за вплив на формування і діяльність уряду. Воно продовжувалось і за Президента України Л. Кучми. Результатом суперництва стало підписання 8 червня 1995 року Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України "Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого

самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України”. Це був компромісний документ, який посилював у державному механізмі позиції президента. Він ставав головою виконавчої влади, а Україна – фактично президентською республікою.

3. Розширення Конституційним Договором повноважень Президента України щодо формування уряду і усунення парламенту від цього процесу призвело до ще більшого загострення відносин між ними. Компромісом між Президентом України та Верховною Радою стало прийняття парламентом 28 червня 1996 року нової Конституції України, яка утвердила в державі президентсько-парламентарну форму правління. Значні повноваження отримали як Президент так і Верховна Рада. Конституція дещо розширила повноваження парламенту щодо формування уряду порівняно з Конституційним Договором. Крім того, Президент України вже не визнавався ні головою виконавчої влади, ні очільником уряду. За ним зберігалась вирішальна роль у формуванні Кабінету Міністрів і водночас посилювалась політична відповідальність останнього перед очільником держави.
4. Нова Конституція України не розв’язала всіх проблем влади. Нею було передбачено не баланс, а скоріше конфліктність виконавчої та законодавчої влади, що негативно впливала на дієздатність держави.

Виправити становище була покликана конституційна реформа 2004 року. Верховна Рада 8 грудня 2004 року ухвалила Закон України “Про внесення змін до Конституції України”. Відповідно до закону Україна з президентсько-парламентарної республіки ставала парламентарно-президентською. Визначальну роль у формуванні і функціонуванні Кабінету Міністрів стала відігравати Верховна Рада. Вона стала призначати не тільки голови уряду, а й, за його поданням, інших членів Кабінету Міністрів (крім Міністра оборони і Міністра закордонних справ, які призначалися парламентом за поданням Президента України).

5. За оновленою Конституцією очільник держави позбавлявся дієвих важелів впливу на парламент та уряд. Значне звуження повноважень Президента України призвело до загострення відносин між президентом, з одного боку, парламентом та урядом – з іншого, та незаконного дострокового припинення Президентом України В. Ющенком повноважень Верховної Ради у квітні 2007 року.

6. Подальші зміни повноважень Президента України та закріплення його зміненого конституційно-правового статусу диктувалися політичними подіями 2010 року. Конституційний Суд України ухвалив у вересні 2010 року рішення про неконституційність Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року. Відповідно поновлювалася дія Конституції України у редакції 1996 року, за якою Україна ставала президентсько-парламентарною республікою. Передбачалося розширення повноважень Президента України щодо формування Кабінету Міністрів, тобто відбулося фактичне підпорядкування уряду, всієї вертикалі виконавчої влади голові держави.

Після політичних подій у листопаді 2013 року – лютому 2014 року й ухвалення Закону України “Про відновлення дії окремих положень Конституції України” від 21 лютого 2014 року, конституційно-правовий статус Президента зазнав суттєвих змін. За конституційними змінами Україна повернулася до парламентарно-президентської форми республіканського правління, яка суттєво обмежила повноваження голови держави щодо формування і функціонування уряду. Однак за Президентом України збереглися значні повноваження у частині законодавчої (право звертатися із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України, право призначати позачергові вибори до Верховної Ради України, право розпустити Верховну Раду України, право накладати вето на закони, право законодавчої ініціативи, право звертатися до Конституційного суду з приводу встановлення відповідності Основному Закону правових актів Верховної Ради), так і

виконавчої (внесення до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України, призначення голів місцевих державних адміністрацій за поданням Кабінету Міністрів України, зупинення дії актів уряду з мотивів їх неконституційності, скасування рішень місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України) влади.

Таким чином, становлення інституту президента в Україні пов'язано з трансформацією форми державного правління: від статусу президента в президентській республіці (очільник держави і голова виконавчої влади) до статусу президента в президентсько-парламентарній республіці (очільник держави і фактичний голова виконавчої влади) через статус президента в парламентарно-президентській республіці (очільник держави і фактичний голова виконавчої влади) до встановлення, в перспективі, статусу президента в парламентарній республіці (очільник держави).

ВИСНОВКИ

Аналіз особливостей інституту президентства за президентської, парламентарної і змішаної форм республіканського правління, дає змогу зробити наступні висновки:

1. Інститут президентства виник наприкінці XVIII століття, коли почали з'являтися перші республіки. Становлення інституту президентства в значною мірою залежить від специфіки соціально-економічного, політичного, культурного та правового розвитку кожної конкретної держави. Вперше інститут президентства у сучасному його розумінні був оформлений Конституцією США 1787 року. Саме у США з'явився інститут президента як державно-правовий та посада президента, яка об'єднала в одній особі очільника держави і очільника уряду. Інститут президента після його заснування у США почав поширюватися в усьому світі, спершу державами Південної Америки, а згодом – іншими державами Європи, Азії та Африки.

2. Конституційно-правовий статус президента є складовою інституту президента. Конституційно-правовий статус президента – це сукупність закріплених у основному законі його функцій, повноважень і форм відповідальності, а інститут президента – це система конституційно-правових норм, що визначає статус президента в системі органів державної влади в окремо взятій країні. Незалежно від форми державного правління, формальних і реальних повноважень конституційний статус президента визначається низкою принципів, що відрізняють його від статусу інших вищих органів і посадових осіб держави.

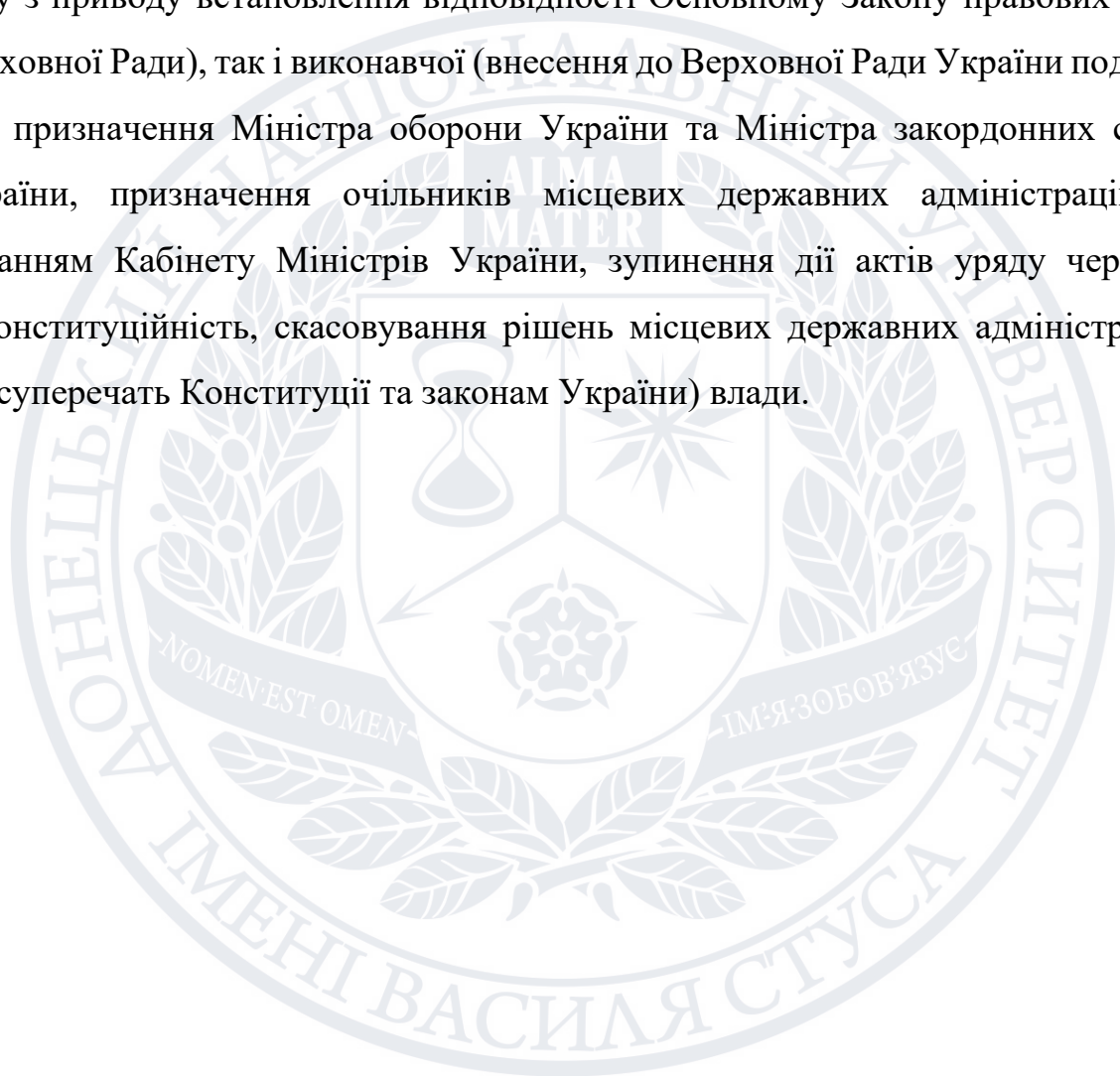
3. Для характеристики інституту президентства у системі органів влади держави визначальною є форма державного правління. Інститут президентства має місце у президентській, парламентарній та змішаній (президентсько-парламентарній та парламентарно-президентській) республіках. Конституційно-правовий статус президента різниться залежно від форми

республіканського правління. У президентській республіці президент є очільником держави і очільником виконавчої влади, у парламентарній республіці очолює державу, а в змішаній республіці – очільником держави і фактично очільником виконавчої влади. Також для президентських та змішаних республік характерним є домінування президента у системі вищих органів держави.

4. За змішаної форми республіканського правління інститут президентства відокремлений від виконавчої влади. Глава держави координує дії органів державної влади та за необхідності виступає арбітром між ними. Він є очільником держави, але зазвичай не є очільником уряду.

5. Особливості формування та функціонування інституту президента в Україні пов'язані з трансформацією форми державного правління. Після введення у липні 1991 році інституту президента в Україні був запроваджений парламентарно-президентський різновид змішаної республіки. За конституційним статусом президент був очільником держави. 8 червня 1995 року парламент прийняв Конституційний Договір між Верховною Радою та Президентом України, який посилював у державному механізмі позиції президента. Він ставав очільником виконавчої влади і наділявся широкими повноваженнями щодо уряду, а Україна – фактично президентською республікою. Україна з 1996 року стає президентсько-парламентарною республікою (після прийняття ВРУ Конституції України), а президент – надгідковою фігурою, з вирішальною роллю у формуванні Кабінету Міністрів. Після 8 грудня 2004 року Україна стала парламентарно-президентською республікою з розширенням повноважень Верховної Ради щодо формування і функціонування уряду, але тільки де-юре. Проте у 2010 році Конституційний Суд визнав зміни до Основного Закону від 8 грудня 2004 року неконституційними. Відповідно поновлювалася дія Конституції України у редакції 1996 року. З початком війни з росією Україна повернулася до парламентарно-президентської форми республіканського правління, яка

суттєво обмежила повноваження очільника держави щодо формування і функціонування уряду. Однак за Президентом України збереглися значні повноваження у частині законодавчої (право звертатися із щорічними і позачерговими посланнями до парламенту, право призначати позачергові вибори до Верховної Ради, право розпустити парламент, право накладати вето на закони, право законодавчої ініціативи, право звертатися до Конституційного суду з приводу встановлення відповідності Основному Закону правових актів Верховної Ради), так і виконавчої (внесення до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України, призначення очільників місцевих державних адміністрацій за поданням Кабінету Міністрів України, зупинення дії актів уряду через їх неконституційність, скасування рішень місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України) влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонов С.А. Институт Президента в системе державної влади України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2003. 16 с.
2. Алебастрова И.А. Основы американского конституционализма. Москва : Юриспруденция, 2001. 160 с.
3. Альхименко В.В., Бутылин В.Н., Герасимов А.П. Конституционное право: учебник / отв. ред. А. Е. Козлов. Москва : БЕК, 1996. 464 с.
4. Ардан Ф. Франция: государственная система / пер. Л.С.Филиппова; отв.ред. Л.М. Энтин. Москва : Юрид. лит., 1994. 176 с.
5. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. Москва : Норма-инфра, 1998. 752 с.
6. Барановська Н.П., Верстюк В.Ф. та ін. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001) / під ред. В.М. Литвина. Київ : Видавничий дім "Альтернативи", 2001. 704 с.
7. Белов Д.М., Бисага Ю.М. Конституційно-правове регулювання інституту президента в Україні та Франції: монографія. Ужгород: Ліра, 2007. 216 с.
8. Большой энциклопедический словарь / под ред. А.М. Прохоров. Москва : Большая Российская энциклопедия, 2004. 1456 с.
9. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева. Москва : ИНФРА-М, 2007. 858 с.
10. Бостан С.К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики: монографія. Запоріжжя : Юридичний ін-т, 2005. 540 с.
11. Бурчак Ф.Г. Президент України. Київ : Ін Юре, 1997. 24 с.
12. Валенсуэла А. Латинская Америка: кризис президентской власти. Век XX и мир. 1994. № 7-8. С.75-76.
13. Василевич Г.А. Органы государственной власти Республики Беларусь. Конституционно-правовой статус. Минск, 1998. 232 с.

14. Внеочередной третий съезд народных депутатов СССР (12-15 марта 1990 г.). Стенографический отчет: в 3 т. Москва : Издание ВС СССР, 1990. Т. 1. 420 с.

15. Войчук А.Ю. Виникнення та розвиток інституту президентства. Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 120 (№5). С. 261-264.

16. Войчук А.Ю. Заснування інституту президентства в Україні. Міжнародна науково-практична конференція “Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії”, 21-22 вересня 2018 р. Львів, 2018. С. 72-76.

17. Войчук А.Ю. Заснування та становлення інституту президента в Україні. *Evropský politický a právní diskurz* (European political and law discourse). Brno, 2019. Vol. 6, Iss. 3. P. 54-60.

18. Войчук А.Ю. Інститут президентства та інститут президента: розмежування понять. Міжнародна наукова конференція “Дні науки філософського факультету – 2017”, 25-26 квіт. 2017 р. Київ, 2017. Ч.7. С. 63-64.

19. Войчук А.Ю. Особливості інституту президентства в пострадянських президентських республіках. Держава і право: збірник наукових праць. Серія Політичні науки. Київ, 2018. Вип. 79. С. 138-149.

20. Войчук А.Ю. Особливості інституту президентства за парламентарної форми республіканського правління. Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. Київ, 2018. Вип. 133 (№6). С. 225-228.

21. Войчук А.Ю. Особливості інституту президентства за президентської форми республіканського правління. *Політикус: науковий журнал*. Одеса, 2017. Вип. 5. С. 43-46.

22. Войчук А.Ю. Особливості інституту президентства у державах Латинської Америки. Міжнародна наукова конференція “Дні науки філософського факультету – 2018”, 26-27 квіт. 2018 р. Київ, 2018. Ч. 4 С. 65-67.

23. Войчук А.Ю. Особливості статусу Президента України за Конституцією 1996 року. Міжнародна науково-практична конференція

“Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем суспільних наук”, 19-20 жовтня 2018 р. Одеса, 2018. С. 93-96.

24. Волощук О.Т. Інститут Президента в системі органів державної влади: історико-теоретичний аспект: монографія. Чернівці : Золоті литаври, 2012. 112 с.

25. Волощук О.Т. Інститут Президента у Франції, Росії та Україні: конституційні норми і політична практика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2007. 252 с.

26. Галаган Л. Президент у системі влад за різних форм державного правління. Політичний менеджмент. 2011. № 4. С. 8-17.

27. Гарлицкий Л.Л. Институт президентства в новой Конституции Польши. Конституционное право: восточноевропейское обозрение. 1997. № 3-4. С. 67-74.

28. Георгіца А.З., Волощук О.Т. Концепція розподілу влад: становлення, розвиток, застосування: монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 311 с.

29. Георгіца А.З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн. Чернівці : Рута, 1994. 138 с.

30. Горовиц Д. Различия демократий. Век XX и мир. 1994. № 7-8. С. 25-34.

31. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства: учебник для вузов. Москва : Норма: НИЦ ИНФРА-М, 2016. 816 с.

32. Грозицкая Т.Ю. Вопросы стабильности демократии: анализ американской политологии. Записки історичного факультету. 1998. Вип.7. С. 157-170.

33. Демишель А., Демишель Ф., Пикемаль М. Институты и власть во Франции / пер. с франц. М.А. Крутоголова. Москва : “Прогресс”, 1977. 231 с.

34. Деречь В.А. Органи виконавчої влади України та управлінські відносини: монографія. Київ : Юридична думка, 2007. 180 с.

35. Децентралізація в Україні: законодавчі новації та суспільні сподівання / Переднє слово Голови Верховної Ради України В.Б. Гройсмана, 2015. 413 с.

36. Діяльність державно-політичних структур України в умовах переходу до ринкової економіки: монографія / за ред. В.Ф. Салабай, Н.М. Довганик, М.В.Борисенко, М.П. Чуб. Київ : КНЕУ, 2005. 282 с.
37. Дмитренко М.А. Лекції з політології: інститут президентства. Навчально-методичний посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. 229 с.
38. Жакке Ж.-П. Конституционное право и политические институты: учебное пособие / пер. с франц. В.В. Маклаков. Москва : Юристъ, 2002. 365 с.
39. Жилинский С.Э. Наш Президент. Как он правит и как его избирают. Москва : Норма, 2004. 104 с.
40. Зазнаев О.И. Преимущества и недостатки президентской, парламентской и полупрезидентской систем. Социально-гуманитарные знания. 2006. № 5. С. 133-144.
41. Зазнаев О.И. Смешанные формы правления, или Как масло соединяется с водой. Политические исследования. 2005. № 4. С. 158-171.
42. Зазнаев О.И. Типология форм правления: работа над ошибками. Политические исследования. 2006. № 1. С. 92-102.
43. Зелінська М.І. Інститут президентства в Україні: етапи трансформації: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 247 с.
44. Зущик Ю. Президент перекраивает власть. Корреспондент. 2003. 11 марта. С. 16-17.
45. История буржуазного конституционализма XVII - XVIII вв./ Редкол.: П.С. Грацианский, В.Г. Каленский, В.С. Нерсисянц. Москва : Наука, 1983. 296 с.
46. Каинов В.И. Институт президентства: конституционно-правовой статус: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.02. Санкт-Петербург, 1999. 371 с.
47. Кампо В. Суверенітет і поділ влад. Голос України. 1991. 12 квітня. С. 1-2.
48. Кармазіна М.С. Президентство: український варіант. Київ, 2007. 365 с.

49. Кириченко В. Президент у структурі влади. Віче. 2003. №7. С. 70-74.
50. Коваленко А.А. Розвиток виконавчої влади в Україні на сучасному етапі: теорія та практика: монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. 512 с.
51. Ковриженко Д. Конституційна реформа: пошук балансу влади/ за ред. В. Замніус, Д. Котляр. Парламент. 2003. № 2. С.2-36.
52. Колобаева Н.Е. Конституционно-правовой статус Президента Российской Федерации (вопросы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Екатеринбург, 2007. 224 с.
53. Коломієць Ю.М. Інститут глави держави в системі вищих органів влади й управління зарубіжних країн. Харків : Основа, 1998. 245 с.
54. Колюх В.В. Інституціональні чинники політичної стабільності в демократичному суспільстві: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ , 2007. 203 с.
55. Колюх В.В. Сучасний конституційний процес в Україні: Політологічний аналіз: монографія. Київ : ВЦ “Академія”, 2015. 272 с.
56. Колюх В.В. Трансформація форми державного правління в Україні. Право і суспільство. 2016. № 3 (2). С. 16-25.
57. Кононенко Н.В. Інститут Президентства в Україні: політологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 1998. 17 с.
58. Конончук С.Г. Розвиток демократії в Україні: 1999 р. Київ : УНЦПД, 2000. 255 с.
59. Конституции государств Европейского Союза / под общ. ред. Л.А. Окунькова. Москва : Издат. группа НОРМА-ИНФРА, 1999. 816 с.
60. Конституции государств Европы: в 3 т./ ред. Окуньков Л.А. Москва : НОРМА, 2001. Т. 1. 824 с.
61. Конституции государств Европы: в 3 т./ ред. Окуньков Л.А. Москва : НОРМА, 2001. Т. 2. 840 с.

62. Конституции государств Европы: в 3 т. / ред. Окуньков Л.А. Москва : НОРМА, 2001. Т. 3. 792 с.

63. Конституции государств-участников СНГ / под ред. Л.А. Окуньков и др. Москва : НОРМА-ИНФРА-М, 2001. 736 с.

64. Конституции зарубежных государств: учебное пособие / сост. проф. В.В. Маклаков. Москва : Волтерс Клувер, 2010. 656 с.

65. Конституционное право зарубежных стран: учебник для вузов / В.О. Лучин, Г.А. Василевич, А.С. Прудников. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 727 с.

66. Конституция Автономной Республики Крым от 6 мая 1992 года № 76/а-1. Ведомости Верховного Совета Автономной Республики Крым. 1991-1992. №7. Ст. 259.

67. Конституция Бразилии от 5 октября 1988 года. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=563> (дата звернения: 15. 12. 2019).

68. Конституция Венгрии от 18 апреля 2011 года. URL: http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/3/00/50000/orosznyomda_jav%C3%ADtott.pdf (дата звернения: 15. 12. 2019).

69. Конституция Кыргызской Республике от 27 июня 2010 года. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202913?cl=ru-ru> (дата звернения: 20. 12. 2019).

70. Конституция Пакистана от 12 апреля 1973 года. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=34&page=1> (дата звернения: 10. 12. 2019).

71. Конституция Российской Федерации: научно-практический комментарий / под ред. акад. Б.Н. Топорнина. Москва : Юристь, 1997. 716 с.

72. Конституция Туркменистана от 18 мая 1992 года (новая редакция от 14 сентября 2016 года). URL: <http://turkmenistan.gov.tm/?id=11808> (дата звернения: 15. 08. 2019).

73. Конституция Французской Республики от 27 октября 1946 года. URL: http://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/uf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/igrzio53/ (дата звернення: 14. 08. 2019).

74. Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий; наук. ред. В.Шаповал. Київ : Право, 1996. 544 с.

75. Конституційна реформа в Україні: контент наукових підходів (пропозиції щодо внесення змін до Конституції України) / В.С. Журавський, Л.В. Журавський. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 32 с.

76. Конституційна реформа в Україні: новий етап та сучасні виклики. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 286 с.

77. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України “Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України” від 8 червня 1995 року. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 18. Ст. 133.

78. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 20 квітня 1978 р. Київ : Політвидав України, 1979. 69 с.

79. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

80. Костицька І.О. Інститут президентства в Україні: становлення і функціонування. Теоретико-правовий аналіз. Київ : Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. 496 с.

81. Кохановський В.В. Інститут президентства та строк його повноважень в Україні та інших країнах світу: порівняльно-правовий аналіз. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2012. № 2. С. 46-50.

82. Кравчук Л.М. Держава і влада: досвід адміністративної реформи. Київ : Інтеллект, 2001. 190 с.

83. Краснейчук А.О. Становлення та розвиток інституту президентства. Аналітика і влада. 2012. № 6. С. 254-259.
84. Кресіна І.О., Коваленко А.А., Балан С.Я. Інститут імпичменту: порівняльний політико-правовий аналіз. Київ : Юрид. думка, 2004. 176 с.
85. Кривенко Л. Президент України: еволюція конституційно-правового статусу. Віче. 1998. № 10. С. 77-94.
86. Круглий стіл в редакції газети “Голос України”. Голос України. 1990. 13 грудня.
87. Кувалдин В.Б. Президентская и парламентарная республики как формы демократического транзита. Российский и украинский опыт в мировом контексте. Политические исследования. 1998. № 5. С. 134-138.
88. Кудряченко А.И. Институт президентства в Украине: правовой комментарий. Підтекст. 1996. № 14. С. 6-10.
89. Кучма Л.Д. Заради стабільності у державі: Коментар Президента України Л. Кучми щодо перспектив імплементації результатів всеукраїнського референдуму. Урядовий кур’єр. 2000. 30 листопада.
90. Кучма Л.Д. Своїм шляхом: Роздуми про економічні реформи в Україні. Київ : Ін Юре, 2004. 379 с.
91. Кучма Л.Д. Щоб влада була міцною, підконтрольною народові: Промова Президента України Леоніда Кучми на Всеукраїнському громадянському форумі 2 квітня 2004 року. Президентський вісник. 2004. 7 квітня. С. 1-2.
92. Кынев А.В. Институт президентства в странах Центральной и Восточной Европы как индикатор процесса политической трансформации. Политические исследования. 2002. № 2. С.126-137.
93. Кынев А.В. Институт президентства России, стран СНГ, Центральной и Восточной Европы: сравнительнополитологический анализ. – Доклад на конференции в Академии государственной службы при Президенте РФ, 2

апреля 2004. URL: <http://intellectuals.ru/cgi-bin/proekt/kyney/kynev.cgi?action=articul&statva=viewstat&id=id41&versia=1> (дата звернення: 10. 08. 2019).

94. Лазарев Б.М. Президент СССР. Советское государство и право. 1990. №7. С. 3-14.

95. Лафитский В.И. Конституционный строй США. Москва : Статут, 2011. 350 с.

96. Лафитский В.И. Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательные акты / пер. с англ. В.И. Лафитский; под ред. О.А. Жидков. Москва : Прогресс: Универс, 1993. 768 с.

97. Линц Х.Дж. Достоинства парламентаризма. Век XX и мир. 1994. № 7-8. URL: <http://www.russ.ru/antolog/predely/2-3/dem26.htm> (дата звернення: 15. 08. 2019).

98. Линц Х.Дж. Опасности президентства. Век XX и мир. 1994. №7-8. URL: <http://www.russ.ru/antolog/predely/2-3/dem14.htm> (дата звернення: 10. 08. 2019).

99. Липсет С.М. Роль политической культуры. Век XX и мир. 1994. №7-8. С. 35-40.

100. Литвин В. Вимір історією: Інтерв'ю. Виступи. Статті/ За ред. В.Смолія. Київ : Альтернатива, 2002. 632 с.

101. Локк Дж. Избранные философские произведения: В 2 т. Москва : Изд-во социально-экономической литературы, 1960. Т.2. 532 с.

102. Лузин В.В. Президентская модель разделения властей (на примере США). Государство и право. 1999. № 3. С. 82-90.

103. Лузин В.В. Принцип разделения властей как основа конституционализма (сравнительное исследование на примере США, Великобритании и Франции): монографія. Нижний Новгород, 1997. 178 с.

104. Луканов Ю.В. Третій Президент (Політичний портрет Леоніда Кучми). Київ : Такі справи, 1996. 154 с.

105. Маклаков В.В. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть: учебник для студ. юрид. вузов и ф-тов. Москва : Волтерс Клуверс, 2006. 868 с.
106. Малиновский В.А. Президент Республики Казахстан: институт, функции и инструменты власти: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Алматы, 2004. 318 с.
107. Малкіна Г.М. Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект): монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. 326 с.
108. Мироненко П.В. Процесс зміни форми правління в Україні: основні чинники і результати. Держава і право. 2011. Вип.51. С. 696-702.
109. Мироненко П.В. Форма правління: політичні трансформації на зламі століть: монографія. Київ : ВД "Академія", 2014. 220 с.
110. Михальченко Н.И., Адрущенко В.П. Беловежье. Л. Кравчук. Украина 1991-1995. Київ : Украинский Центр духовной культуры, 1996. 512 с.
111. Монтескье Ш. Избранные произведения / Академия наук СССР. Институт философии. Москва : Госполитиздат, 1955. 800 с.
112. Мороз О. Про Землю, Конституцію, і не тільки... Київ : Редакція газети "Товариш", 2000. 126 с.
113. Норт Д. Інституції, інституційні зміни і функціонування економіки. Київ : Основи, 2000. 198 с.
114. Об обеспечении обслуживания и охраны Президента СССР: Постановление Верховного Совета СССР от 21 мая 1990 года. Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. 1990. № 22. Ст. 393.
115. О'Доннелл Г. Делегативная демократия. Пределы власти. 1994. № 2/3. С.52-69.
116. О дополнительных мерах по стабилизации экономической и общественно-политической жизни страны: Закон СССР от 24 сентября 1990

года № 1674-1. Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. 1990. № 40. Ст. 809.

117. О защите чести и достоинства Президента СССР: Закон СССР от 14 мая 1990 года № 1478-1. Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. 1990. № 22. Ст. 391.

118. Окуньков Л. А. Конституционное развитие института Президента в государствах-участниках СНГ. Журнал российского права. 1997. №10. С. 3-15.

119. Окуньков Л.А. Президент Российской Федерации. Конституция и политическая практика. Москва : Норма, Инфра-М, 1996. 240 с.

120. О месте нахождения резиденции Президента СРСР, Президентского Совета СССР и Совета Федерации СССР: Указ Президента СРСР от 21 марта 1990 года. Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. 1990. №13. Ст. 206.

121. Оніщук М. Від конституційної реформи – до конституційного руху: політична відповідальність, народний суверенітет та національна ідея у контексті конституційної реформи в Україні. Віче. 2004. №: 8. С. 13-20.

122. Органи державної влади України: монографія / за ред. В.Ф.Погорілка. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. 592 с.

123. Офіційний сайт Сенату. URL: <http://www.senate.gov/artonolhistory/common/briefing/nominations.htm> (дата звернення: 18. 08. 2019).

124. Паречина С.Г. Институт президентства: история и современность / под общ. ред. Е.В. Матусевича. Минск : ИСПИ, 2003. 163 с.

125. Пігенко В. Парламентська більшість і коаліції у демократичних країнах Заходу. URL: <http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/analit/pigenko.htm> (дата звернення: 11. 08. 2019).

126. Пігенко В., Пушак Т. Президентська, парламентська та змішана форма правління: досвід демократій Центрально-Східної Європи у контексті становлення системи державного управління в Україні. Вісник Програми сприяння парламенту України. Київ , 2003. 38 с.

127. Плахотнюк Н.Г. Інститут президентства в Україні: конституційно-правовий аспект: дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Українська академія держ. управління при Президентові України. Харків, 1999. 222 с.

128. Плахотнюк Н.Г. Інститут президентства в Україні: становлення та розвиток: монографія. Київ : Видавничий дім “Максімум”, 2004. 223 с.

129. Плахотнюк Н.Г. Повноваження Президента України як основний елемент інституту президентства в Україні. Вісник УАДУ при Президентові України. 1998. № 1. С. 138-146.

130. Политология. Энциклопедический словарь / под. общ. ред. Ю.И.Аверьянова. Москва, 1993. 431 с.

131. Політична енциклопедія /редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю.Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

132. Політична реформа в Україні: ключові питання і суперечності: матеріали “круглого столу” /відп. ред. О.В. Литвиненко. Київ : НІСД, 2003. 64 с.

133. Політологічний енциклопедичний словник / уряд. В.П.Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. Київ : Генеза, 2004. 736 с.

134. Прело М. Конституционное право Франции / пер. с франц. Ф. А. Кублицкий. Москва : Изд-во иностр. лит., 1957. 672 с.

135. Про вибори Президента Української РСР: Закон Української РСР від 5 липня 1991 року № 1297-ХІІ. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 33. Ст. 449.

136. Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21 лютого 2014 року № 742-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 11. Ст. 143.

137. Про внесення змін до Конституції України (винесений на всенародне обговорення 5 березня 2003 року): проект Закону України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 30. Ст.141.

138. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 2. Ст. 44.

139. Про внесення змін до Конституції України (№ 4105): проект Закону України. Голос України. 2004. 9 квітня.

140. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 (дата звернення: 03. 07. 2019).

141. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 28. Ст. 532.

142. Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 1 лютого 2011 року № 2952-VI. Відомості Верховної Ради. 2011. № 10. Ст. 68.

143. Про внесення змін до статті 98 Конституції України: Закон України від 19 вересня 2003 року № 586-VII. Голос України. 2013. 5 жовтня.

144. Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про формування місцевих органів влади і самоврядування”: Закон України від 28 червня 1994 року № 64/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 22. Ст.144.

145. Про внесення змін і доповнень до Положення про місцеву державну адміністрацію: Указ Президента України від 24 липня 1992 року № 394/92. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 23. Ст. 335.

146. Про добровільне об’єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 91.

147. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон

Української РСР від 5 липня 1991 року № 1293-ХІІ. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 33. Ст. 445.

148. Про оприлюднення результатів повторного голосування 26 грудня 2004 року з виборів Президента України: Постанова Центральної виборчої комісії. Голос України. 2005. 20 січня.

149. Про політичну кризу в державі, що виникла у зв'язку з виборами Президента України: Постанова Верховної Ради України від 27 листопада 2004 року №2214-ІV. Голос України. 2004. 30 листопада. С. 2.

150. Про Представника Президента України: Закон України від 5 березня 1992 року № 2167-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 23. Ст. 335.

151. Про Президента Української РСР: Закон Української РСР від 5 липня 1991 року № 1295-ХІІ. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 33. Ст. 446.

152. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року №1508-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 34. Ст. 1167.

153. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 14. 07. 2019).

154. Протасова В.Є. Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди: монографія / Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Харків : Право, 2009. 208 с.

155. Про формування місцевих органів влади і самоврядування: Закон України від 3 лютого 1994 року № 3917-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 26. Ст. 217.

156. Радченко В. Президент Российской Федерации в системе разделения властей. Рос. юстиция. 1995. №8. С. 37-38.

157. Рахманин С. Пародия. Зеркало недели. 2005. № 40 (568). С. 2.

158. Резніченко С.В. Договір у системі джерел конституційного права України: монографія. Одеса: Астропринт, 1999. 136 с.
159. Реут В.И. Взаимоотношения Президента и парламента Республики Беларусь в законодательном процессе. Вести. Конституц. Суда Респ. Беларусь. 1999. №1. С. 65-70.
160. Руденко В. Практика использования референдумов Каримовым, Лукашенко, Назарбаевым, Рахмоновым, Ниязовым и Алиевым как стать вечным президентом. URL: <http://ww.compromat.ru//рада-19355.htm> (дата звернення: 14. 08. 2019).
161. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. Віче. 2014. № 20. С.7-15.
162. Руссо Ж.Ж. Трактаты. Москва : “Наука”, 1969. 247 с.
163. Рыбаков А.В., Татаров А.М. Политические институты теоретико-методологический аспект анализа. Социально-гуманитарные знания. 2002. № 1. С. 139-150.
164. Рябов С.В. Институт президента в буржуазно-демократических странах Латинской Америки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02/Ин-т гос-ва и права АН СССР. Москва , 1977. 17 с.
165. Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994. 176 с.
166. Серьогіна С.Г. Компетенція Президента України: теоретико-правові засади: автореф. дис. ... канд.. юр. наук: 12.00.02 / Національна юридична академія України. Харків, 1998. 17 с.
167. Серьогіна С.Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики: монографія/ Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. Харків : Право, 2011. 764 с.
168. Скуратов Ю.И. Парламент и Президент в Конституции Российской Федерации. Рос. Федерация. 1994. №5. С. 4-7.

169. Скуратов Ю.И. Парламент и Президент в Российской Федерации. Конституционный строй. Москва : Институт государства и права РАН, 1995. Вып. 2. С. 68-77.
170. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української конституції. Київ : Т-во “Знання” України, 1993. 192 с.
171. Старків І.М. Історико-правові витоки інституту президентства в Україні та світі. Форум права. 2012. № 4. С. 859-864.
172. Стародубець В.О., Стародубець Г.М. Політичні процеси та інститути в Україні: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Тернопіль, 2003. 204 с.
173. Стасюк Ю.Є. Інститут президентства в контексті досвіду України та Росії: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2001. 19 с.
174. Султанов А. Шир-оглы. Конституционно-правовой статус Президентов Азербайджанской Республики и Российской Федерации (опыт сравнительного исследования): дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.02. Москва, 1997. 240 с.
175. Сухонос В.В. Інститут глави держави в умовах республіки: конституційно-правовий та історико-теоретичний аспекти: монографія. Суми: Університетська книга, 2011. 318 с.
176. Ткачев Д.Ш. Особенности функционирования институтов и социальных сетей на постсоветском пространстве. Полис. 2006. №1. С. 78-91.
177. Томенко М.В. Українська перспектива історико-політологічні підстави сучасної державної стратегії. Київ : Укр. перспектива, 1995. 103 с.
178. Топорнин Б.Н., Барабашев Г.В., Лившиц Р.З. Августовский путч: последствия и уроки. Советское государство и право. 1991. №10. С. 12-17.
179. Уилсон Дж. Американское правительство / пер. с англ. Г.А. Стеценко. Москва : Прогресс, 1995. 510 с.
180. Україна багатопартійна: програмні документи нових партій / упоряд. О.В. Гарань. Київ : МП “Пам'ятки України”, 1991. 191 с.

181. У справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України): Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10> (дата звернення: 14. 07. 2019).

182. Федералист. Политические эссе Александра Гамильтона, Джеймса Мэдисона и Джона Джея / пер. с англ. Н.Н. Яковлев и др.; ред., предисл. Н.Н. Яковлев. Москва : Весь мир, 2000. 592 с.

183. Хутинаев И.Д. Институт Президента и проблемы формы государства: монография / Рос. акад. управления, Центр государства и права. Москва : Издательство “Луч” РАУ, 1994. 40 с.

184. Хутинаев И.Д. Институт Президента Российской Федерации: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Москва, 1994. 134 с.

185. Цветков В.В., Андрійко О.Ф., Дубенко С.Д. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи: монографія. Київ : Оріяни, 1998. 363 с.

186. Черкасов А.И. Глава государства и правительство в странах современного мира (Конституционно-правовое регулирование и практика). Москва : Изд-во “Экзамен”, 2006. 222 с.

187. Черниловский З.М. Институт президентуры в свете исторического опыта. Советское государство и право. 1991. №6. С.110-116.

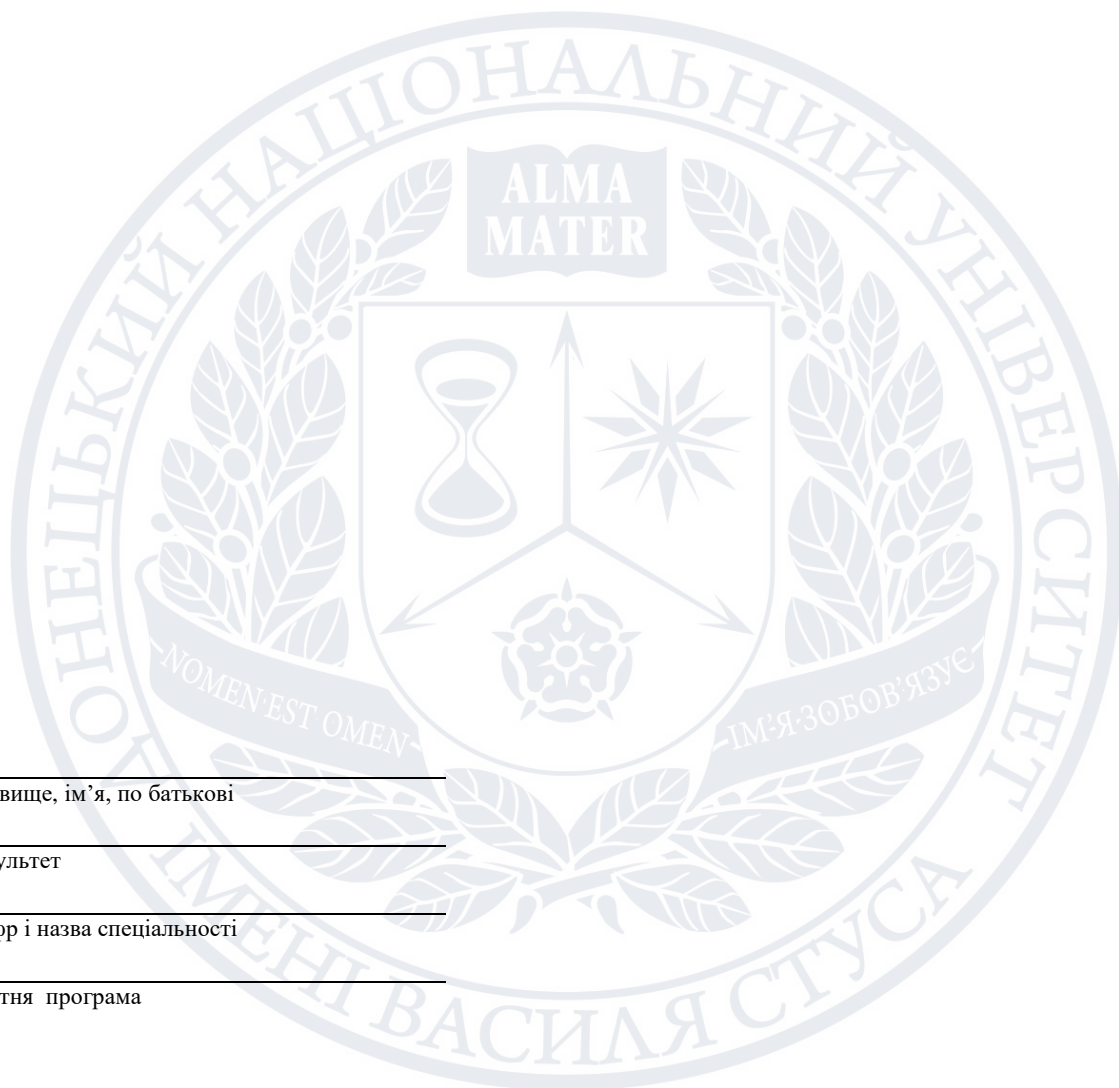
188. Чернишевич О.В. Становлення та розвиток інституту президентства в Україні (1991 - 2006 рр.): історичний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2009. 16 с.

189. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Москва : Юристь, 1997. 567 с.

190. Чиркин В.Е. Основы сравнительного государственного устройства. Москва : Издательский дом “Артикул”, 1997. 352 с.
191. Чиркин В.Е., Тихонов А.А., Рябов С.В. Формы государства в буржуазных странах Латинской Америки. Москва: Наука, 1982. 193 с.
192. Чобану М. Роль інституту президента в організації державної влади: світовий досвід і Україна. Державне управління та місцеве самоврядування. 2013. Вип. 1 (16). С. 71-79.
193. Чуприна Ф. Чи потрібен нам Президент? Голос України. 1991. 30 квітня. С. 1-2.
194. Шаповал В.М. Виконавча влада в розвинутих країнах: конституційно-правовий аспект: навч. посіб. / Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : Вид-во УАДУ, 1996. 60 с.
195. Шаповал В.М. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз. Київ : “Програма Л.”, 1995. 136 с.
196. Шаповал В.М. Державний лад країн світу. Довідник. Київ : Український Центр Правових Студій, 1999. 318 с.
197. Шаповал В.М. Конституційні системи зарубіжних країн. Київ, 1992. 135 с.
198. Шаповал В.М. Конституція і виконавча влада. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 80 с.
199. Шаповал В.М. Президент у механізмі здійснення державної влади. Київ : НІСД, 1995. 30 с.
200. Шатіло В.А. Теоретичні проблеми інституту президентства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. Київ, 2005. 18 с.
201. Шляхтун П.П. Еволюція конституційного статусу Президента України в системі виконавчої влади. Інститут Президента в системі державної влади України: матеріали наукової конференції. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2014. С. 114-119.

202. Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів. Київ : Либідь, 2005. 568 с.

203. Шляхтун П.П. Конституційне право України: підручник. Київ : Освіта України, 2010. 592 с.

Прізвище, ім'я, по батькові

Факультет

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма

Декларація

Усвідомлюючи свою відповідальність за надання неправдивої інформації стверджую, що подана кваліфікаційна (магістерська) робота на тему:

« _____

_____»

є написаною мною особисто.

Одночасно заявляю, що ця робота:

- не передавалась іншим особам і подається до захисту вперше;
- не порушує авторських і суміжних прав, закріплених статтями 21–25 Закону України «Про авторське право та суміжні права»;
- не отримувалась іншими особами, а також дані та інформація не отримувались у недозволений спосіб.

Я усвідомлюю, що у разі порушення цього порядку моя кваліфікаційна робота буде відхилена без права її захисту або під час захисту за неї буде поставлена оцінка «незадовільно».

Дата і підпис здобувача

